

Prikazi i osvrti

Visitationes canonicae / Kanonske vizitacije. Knjiga I.: Baranja 1729.-1810.; Knjiga II.: Baranja 1829.-1845.; Knjiga III.: Valpovačko-miholjačko područje 1730.-1830.; Knjiga IV.: Srijem 1735.-1768. Prepisao, preveo i priredio Stjepan Sršan (Osijek – Đakovo: Državni arhiv u Osijeku – Biskupija Đakovačka i Srijemska, 2003.-2006.), XIX + 409 str.; XIII + 537 str.; XVI + 672 str.; XIX + 676 str.

Pohodi koje biskupi i njihovi delegati provode po župama u određenim vremenskim razmacima imaju za cilj utvrditi stanje na terenu, a osnovna im je svrha nadzor rada župa, osobito pastoralne djelatnosti i upravljanja crkvenim dobrima. Takva praksa datira još iz kasnoantičkih vremena, a ustalila se od Tridentskog koncila (1545.-1563.). Sačuvani zapisnici vizitacija važan su izvor ponajprije za crkvenu povijest. Isto tako, zbog svoga sadržaja koji obiluje različitim podacima, kanonske vizitacije nezaobilazan su izvor za proučavanje povijesne demografije, povijesti školstva, povijesti umjetnosti, gospodarske povijesti, etnografije, naročito kada je riječ o razdobljima i područjima za koja imamo malo drugih sačuvanih izvora. Gradivo vizitacija nalazi se uglavnom u biskupijskim i nadbiskupijskim arhivima, a njihovo je objavljivanje u većini zapadnoeuropskih zemalja završeno još u prvoj polovici prošloga stoljeća. U Hrvatskoj se s objavljivanjem ovoga vrijednog izvora počelo tek nedavno. Za

područje istočne Slavonije, Srijema i hrvatskog dijela Baranje, kao plod suradnje Državnog arhiva u Osijeku i Biskupije Đakovačke i Srijemske, dosad su izašla četiri sveska vizitacija iz 18. i prve polovice 19. stoljeća. Posao prepisivanja izvornog teksta, prevođenja s latinskoga jezika te priređivanja za objavljivanje potpisuje dr. Stjepan Sršan, ravnatelj Državnog arhiva u Osijeku, koji se već duži niz godina bavi prevođenjem i objavljivanjem arhivskoga gradiva.

Zapisnici kanonskih vizitacija vođeni su na temelju uputa (lat. *modus visitationis* ili *puncta visitationis*) koje bi sastavio biskup. Nastojanjem da se prikupi što više informacija kako bi se dobila sveobuhvatnija slika jedne župe, upute su s vremenom postajale sve složenije, a zapisnici opsežniji, da bi se određena forma ustalila negdje u prvoj polovici 19. st. Zapisni najčešće započinju uvodnom zabilješkom koja sadrži datum održavanja vizitacije i popis nazočnih osoba. Zatim slijedi opis župe prema točkama uputa. Broj točaka, dakako, varira, ali se uglavnom temeljne sadržajne odrednice svih uputa ne mijenjaju. Najopsežniji je opis župe i crkvenih pripadnosti. Ovdje se mogu naći brojni podatci o osnutku župe, njezinu smještaju, filijalama, crkvenim prihodima, patronu, zgradi župnog ureda, župne crkve te ostalim vjerskim objektima poput kapelica, križeva i groblja. U pravilu, najviše se pozornosti pridavalo opisu crkava, crkvenog namještaja, posuda i odjeće, kao i popisu crkvenih knjiga. Bitan dio vizitacija je onaj koji se tiče rada župnika i župnih suradnika, a sadrži podatke o župniku, kapelanu, njihovim prihodima, ocjenu njihove pastoralne djelatnosti (sakramenti, liturgija), pučkom obrazovanju, školskoj zgradi i učitelju, ostalim

službenicima (zvonari, grobari, itd.). Također, dosta je pozornosti posvećeno župnom stanovništvu ili pastvi. Tako imamo uvid u onovremeno stanje duša, odnosno broj stanovnika, nacionalnu i vjersku strukturu, a vizitacije često sadrže i izvješća o narodnim običajima, što je biskupu trebalo dati sliku o vjerskom životu i ćudoređu puka. Zapisnici znaju sadržavati točku o prethodno obavljenim vizitacijama, te točku u kojoj župnik daje svoje primjedbe i želje.

Priređivač je strukturu sadržaja oblikovao, uglavnom, na isti način u sve četiri knjige. Na početku se nalazi predgovor s informacijama ključnim za čitanje izvora. Predgovor prve knjige svojevrsan je uvod autora prijevoda i priređivača Stjepana Sršana u ovaj niz izdanja, te sadrži neke opće činjenice o povijesti kanonskih vizitacija i njihovu značaju. S nešto više detalja obrađen je pregled crkvenog uređenja u Slavoniji i Baranji kroz povijest te vizitacije u Baranji od 1720. do 1845. godine, čemu su pridodane i kratke biografije vizitatora. Predgovor završava bilješkom o jeziku i pismu izvornika i metodologiji prevođenja. Na kraju uvodnog dijela prve knjige nalazi se popis latinskih i hrvatskih kratica. Predgovori ostalih knjiga donose podatke o crkvenoj organizaciji područja na koje se odnose, objavljenim vizitacijama, te podatke o relevantnim povijesnim zbivanjima i osobama. Nakon predgovora slijedi tekst kanonskih vizitacija objavljen dvojezično, tj. na izvornom latinskom jeziku paralelno s hrvatskim prijevodom. Redoslijed zapisnika po mjestima, poredan kronološki, jednak je kao u izvorniku. U prvoj knjizi objavljene su kanonske vizitacije župa u današnjem hrvatskom dijelu Baranje koje su bile obavljene pod vodstvom pečuških biskupa 1729., 1738., 1757., 1782. i 1810. i čiji se izvornici čuvaju u arhivu Pečuške biskupije. Druga knjiga nastavak je prve, a donosi kanonske vizitacije baranjskih župa 1829. i 1845. Jedna od zanimljivost vezanih uz zapi-

snike iz 1845. godine jest da su opće i posebne odredbe na kraju teksta izvorno na mađarskom jeziku, što se može tumačiti i kao odraz političkih i nacionalnih strujanja u tadašnjoj Ugarskoj. Treća knjiga obuhvaća kanonske vizitacije župa valpovačkog i miholjačkog područja iz 1730., 1738, 1745., 1754., 1782., 1810. i 1829. Izvorno gradivo za 1730. godinu nalazi se u arhivu Zagrebačke nadbiskupije, dok je ostatak u arhivu Pečuške biskupije. Posljednji svezak donosi kanonske vizitacije Srijema od 1735. do 1768. godine. Specifičnost srijemskog područja u 18. stoljeću po pitanju crkvene organizacije bila je u činjenici da je do 1771. Srijem podijeljen između dviju biskupija. Dio je pripadao Srijemskoj, a dio Pečuškoj biskupiji. 1771. Srijemska se biskupija sjedinjuje s Bosanskom ili Đakovačkom. Uskoro, 1780. godine, srijemske se župe Pečuške biskupije pripajaju Bosanskoj ili Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji. Stoga se dio izvornog gradiva nalazi u arhivu Pečuške, a dio u Biskupijskom arhivu u Đakovu. U ovoj knjizi objavljene su kanonske vizitacije župa Srijemske biskupije koje su obavljene 1735., 1743., 1746., 1763., 1765., 1766. i 1768. te kanonske vizitacije župa Pečuške biskupije u Srijemu, obavljene 1735./38., 1745., 1754. i 1755.

Nakon središnjeg dijela slijede sažeci i kazala, a posebno su korisni dodaci rječnik manje poznatih naziva i tumač starih mjera zastupljenih u knjizi. Svakako još treba spomenuti i veći broj ilustracija te kvalitetan tisak i uvez kao doprinos dobrom općem dojmu.

Posao izdavanja kanonskih vizitacija još nije gotov, pa se uskoro možemo nadati novim izdanjima. U skladu s ovim je i najava da su u pripremi još dvije knjige u ovome nizu, u kojima će biti objavljene kanonske vizitacije Osijeka i okolice od 1732. do 1833. i Srijema od 1776. do 1833.

Danijel Jelaš

Ive MAŽURAN: *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine* (Osijek: Državni arhiv, 2005), 248 str.

U već znamenitoj ediciji Državnog arhiva u Osijeku, *Gradivo za povijest Osijeka i Slavonije* izašla je XIX. knjiga, *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, autora Ive Mažurana. Knjiga je sadržajno strukturirana kroz veći broj cjelina koje možemo tematski podijeliti na autorsku studiju u kojoj se daje pregled formiranja Vojne granice 1702. godine, na izvorne popise naselja, konjanika, pješaka, seljaka i kućedomaćina s prostora slavonske Vojne granice, te na sažetke i kazala.

Slavonska Vojna granica je do sada bila sustavno zanemarivana u historiografiji, njezino spominjanje možemo pronalaziti tek sporadično, a temeljitije studije o pojedinim historiografskim temama iz njezine prošlosti svode se na tek nekoliko autora i manjih prikaza. O samom formiranju slavonske Vojne granice u hrvatskoj historiografiji su do sada, uz autora ove knjige, pisali Franjo Vaniček, Fedor Moačanin, Jaroslav Šidak i Karl Kaser, ali samo u sklopu općih pregleda povijesti Vojne krajine.

Ova je knjiga produkt Mažuranova istraživanja uređenja komorske uprave na prostoru Slavonije krajem 17. i početkom 18. stoljeća na temelju izvještaja carskog povjerenika grofa Caraffe, koje je objavio kao zasebnu knjigu pod naslovom *Izvjestaji Caraffine komisije o uređenju Slavonije i Srijema nakon osmanske vladavine 1698. i 1702. godine* (Osijek, 1989). Koristeći tada prikupljenu građu, koja je u spomenutoj studiji samo djelomično prezentirana, Mažuran analizira događaje koji su pre-

thodili i koji su uvjetovali nastanak slavonske Vojne granice. Polazeći od prikaza ratnih zbivanja koja su se odvijala krajem 17. stoljeća, te njihovih izravnih posljedica, zatim uvođenja komorske uprave na novostečenim područjima, Mažuran kontekstualizira formiranje Vojne granice, čiji je prvi pokušaj uslijedio već 1700. godine, prilikom reorganizacije komorske uprave u Slavoniji. No, njezino konačno formiranje je uslijedilo nakon dolaska grofa Caraffe, koji je uz suradnju s vojnim vlastima odvojio prostor koji se protezao uz rijeku Savu u širini od jedne milje. To je područje, istočno od Kraljeve Velike pa sve do Morovića, s površinom od približno 2500 četvornih kilometara, bilo samo dio šireg obrambenog sustava Monarhije koji se pružao sve do Szegeda, prolazeći kroz Srijem. Novooformljena Vojna granica je bila prostor izuzet iz upravnog djelokruga Hrvatskog sabora, te je bila izravno administrativno podređena Dvorskome ratnom vijeću. Kao takva predstavljala je specifično političko, upravno ali i društveno tijelo, koje je imalo zasebni razvojni put sve do njezina konačna ukinuća u 19. stoljeću.

Mažuranova nam knjiga, pored detaljnog kronologijskog okvira, pruža niz podataka i interpretacija, koje nam pomažu približiti se kompleksnom procesu uspostave habsburških državnih institucija na područjima koja su bila pod stoljetnom turskom upravom. Ukazuje nam na slojevitost odnosa vojnih i komorskih (civilnih) vlasti, te velikim dijelom, iz toga proizašlih posljedica koje su se najizrazitije reflektirale na svakodnevni život stanovništva. Također, ona nas upoznaje s ustrojem i strukturom graničarskih postrojbi, njihovim imovinskim stanjem i načinom njihova života. Knjiga, uz navedeno, prodire do onog najtamnijeg povijesnog tkiva, te nam predstavlja graničare ponaosob, ostavljajući time vrijedne priloge ljubiteljima antropimije. Valja još napomenuti da će

Mažuranova knjiga zasigurno pomoći u prepoznavanju povijesne toponimije, točnijem lokaliziranju određenih mjesta i njihovoj međusobnoj udaljenosti.

U metodološkom pogledu, Mažuran u ovoj knjizi ostaje u okviru provjerene i pouzdane tradicionalne političke, a djelomično i gospodarske povijesti. U njegovim je analizama prisutna, autorski prepoznatljiva, personalizacija povijesnih događaja. Tako ćemo u ovoj knjizi moći pročitati, za razliku od uobičajenog historijskog pristupa, da u Rači nije bio smješten tridesetničar, nego tridesetničar Bössler, da je raspodjelu vojnih lena učinio vojni inženjer i kapetan Caspar Dörck, a ne samo vojne vlasti kako bismo drugdje mogli pročitati.

Zaključno, knjiga Ive Mažurana *Osnivanje Vojne granice u Slavoniji 1702. godine*, još je jedno u nizu prepoznatljivih Mažuranovih djela, koje svakako valja pročitati. Ona je izvrsno znanstveno djelo koje će ponajprije koristiti znanstvenoj javnosti koja se bavi povijesnim prostorom Slavonije. No, valja je preporučiti i drugim povjesničarskim i širim krugovima, ako ne zbog zanimljivosti analizirane teme, iznošenja dragocjenih novih povijesnih podataka, te donošenja velikog broja izvora, onda zbog već zaboravljenog stila pisanja okrenutog k čitateljima, koji se sve više gubi u različitim načinima pisanja «fusnota» i «endnota».

Darko Vitek

Vilma VUKELIĆ: *Tragovi prošlosti*, 2. izd., s njem. prev. i prir. Vlado Obad (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 2003.), 414 str.

Tragovi prošlosti memoarski je roman koji je Vilma Vukelić (djev.

Miskolczy) napisala u namjeri da obiteljska povijest ostane u sjećanju njenih unuka i praunuka. Pisani kroz subjektivno-centričnu rekonstrukciju sjećanja ovi memoari ne pretendiraju na faktografsku bezgrešnost, jer je autorica svjesna svih zamki koje donosi prezentizam i pomaknuta vremenska perspektiva. «Prošlo se miješa sa sadašnjim i vrlo je teško probiti se do te daleke prošlosti, a da se pritom ne spotaknemo na bliže slojeve uspomena koje reproduciraju prijašnje dojmove» (11.). Iz pozitivističke vizure memoari su vrlo nepouzdan izvor, no za intelektualnu i kulturnu povijest, pa i povijest svakidašnjeg života, oni su prvorazredan izvor. Memoarski roman Vilme Vukelić zasigurno je prvorazredan izvor za istraživanje kulturne i socijalne povijesti kraja 19. i početka 20. stoljeća, osobito za povijest žena, povijest školstva i povijest židovske zajednice u Osijeku. Tako se na osnovi njenih memoara mogu dobiti zanimljive informacije iz povijesti školstva s kraja 19. stoljeća o kojoj se najčešće piše iz perspektive odozgo, i to na temelju raznih školskih naredaba, izvještaja i statistika. Upravo nam ovakvi memoari barem djelomično pokrivaju i perspektivu odozdo, koja nedostaje u hrvatskoj historiografiji povijesti školstva. Memoari Vilme Vukelić odličan su izvor za žensku i feminističku povijest, pa ne čudi da je Vilmina priča zainteresirala Branimiru Mrak da u sklopu seminara *Žene i politika: Žene u povijesti/historija bez žena* obradi njen život («Stoljeće između: Priča Vilme von Vukelich», Seminar *Žene i politika: Žene u povijesti/historija bez žena*, Ženska infoteka, 2001, 37-44.). No za taj je interes kao i za prijevod memoara s njemačkog najzaslužniji profesor Vlado Obad s osječkog Filozofskog fakulteta koji je godinama istraživao ostavštinu Vilme Vukelić, a svojim je studenticama i studentima u sklopu seminarske nastave neprekidno približavao Vilmin svijet.

Na pitanje tko je Vilma Vukelić, čiji se memoari čitaju u jednom dahu kao zanimljiv povijesni roman, odgovor možemo iščitati upravo iz njene knjige sjećanja koja jasno zrcali autoričinu poziciju. Ono što određuje njenu pozicionalnost jesu židovsko porijeklo, rano osviještena pozicija žene u građanskom društvu s kraja 19. stoljeća, te socijalna osjetljivost koju je Vilma utkala u svoju osobnost kao jasno određena lijeva intelektualka. Upravo nam te tri odrednice, židovstvo, ženska osviještenost i socijalna osjetljivost, koje bitno određuju autoričinu perspektivu, u Vilminu romanu sjećanja otkrivaju čitavu lepezu osječkih neispričanih priča iz 19. stoljeća. A i sami su memoari strukturirani od čitavog niza malih životnih priča koje u jednu cjelinu povezuje priča Vilmine mladosti.

Vilmini preci s bakine strane bili su njemački Židovi koji su živjeli u Fürthu u blizini Nürnberga, budući su se doselili iz Ulma nosili su prezime Ulmann. Krajem 17. stoljeća njen predak sudjeluje u velikom židovskom hodočašću koje je hodočasnike trebalo odvesti do novoga Mesije koji je djelovao u Smirni. Na svom putu prema istoku njen predak stigao je u Mađarsku gdje ostaje živjeti sa svojom obitelji. Krajem 18. stoljeća njen pradjed Carl Ulmann seli se u Pečuh gdje otvara uljaru. Na samu Vilmu najveći utjecaj imala je baka Sophie Ulmann koja je rođena 1827. u Pečuhu, gdje je provela svoju mladost. Iako je odrasla u obitelji koja je cijenila obrazovanje ona kao žena naučila je samo čitati i pisati, a daljnje joj obrazovanje nije bilo omogućeno. Poziciju tadašnjeg ženskog obrazovanja Vilma je najbolje opisala kroz bakino «tajno» obrazovanje. Naime ona je sakrivena u kaminu satima slušala predavanja kućnih učitelja iz Budimpešte koji su dječake učili u posebno uređenoj školskoj sobi. Upravo je to uskraćivanje obrazovanja Vilminu baku motiviralo da omogući Vilminoj mami za tadašnje vrijeme potpuno

žensko obrazovanje. Naime nakon što se sa svojim suprugom preselila u Osijek, baka Sophie je Vilminoj majci pružila ženski obrazovni maksimum u tadašnjem Osijeku. «Nakon što je završila četiri obavezna razreda normalke ... primila je poduke u svim predmetima srednje škole od jednog profesora osječke gimnazije, učila je francuski kod neke francuske emigrantice, a njemački i engleski kod gospođe Schulze, koja je u Tvrdi vodila privatnu školu za kćeri *otmjenog staleža*. Povrh toga dolazili su sati glasnoglasnika ... Učila je plesati i plivati, čitala klasične autore u izvorniku...» (33.) Taj obrazovni standard Vilmina je majka omogućila i svojoj kćeri, tako je Vilma pored pohađanja osječke više djevojačke škole dobivala privatnu poduku iz sviranja klavira i privatnu poduku iz njemačkog jezika kod evangeličkog pastora Pindora. Pored toga roditelji su joj plaćali i poduku u crtanju kod slikara Adolfa Waldingera. Uz sve to Vilma je imala i guvernantu. «Moja je guvernanta bila Saskinja iz Siebenbürgena ... Kao protestantica čvrstih načela znala je samo za crno ili bijelo, loše ili dobro, bez olakšavajućih okolnosti, prijelaza i psiholoških objašnjenja. Zahtijevala je slijepu pokornost, bez ustupaka i pardo-*na*.» (79.) Guvernanta je trebala budno paziti na svaki Vilmin korak izvan škole, no Vilma je već kao učenica pokazivala da se neće pokoravati nametnutom disciplinarnom obrascu ponašanja. «U školu sam odlazila zajedno s Anom, ali sam se – po želji mojih roditelja – iz nje trebala vraćati u pratnji guvernante. Ona je svakodnevno dolazila po mene, na ja nisam imala nimalo volje da me kao pudlicu na uzici odvede kući. Uspijevalo mi je da se vješt看 maneuvrima izbacim iz te neugodnosti. Djevojačka je škola na sreću imala dva izlaza. Kako je završila nastava, poslala bih kolegice u izvidnicu da utvrde na kojem od izlaza vrebaju guvernante. Naravno da sam odabirala onaj izlaz na kojem nije bilo opasnosti.»

(171-172.) Vilma je osječku višu djevojačku školu pohađala od petog do sedmog razreda (1890-1893), a obrazovanje je nastavila u jednom bečkom djevojačkom institutu. Djevojke iz bogatijih hrvatskih obitelji najčešće su svoje školovanje nastavljale u odgojno-obrazovnim ustanovama u inozemstvu, najčešće u Beču gdje su se nalazili brojni zavodi i instituti za obrazovanje žena, ti su instituti do kraja 19. stoljeća bili ženski obrazovni maksimum, jer je tijekom 19. stoljeća ženama bilo onemogućeno pohađanje gimnazija i fakulteta. Vilma je bila odlična učenica osječke više djevojačke škole što je vidljivo iz godišnjih školskih izvještaja. Ona je o svom školovanju ispričala niz priča, a meni je posebno bila zanimljiva priča o njezinoj osječkoj ravnateljici Klotildi Cvetišić. Klotilda Cvetišić bila je jedna od najistaknutijih hrvatskih prosvjetnih djelatnica na prijelazu stoljeća, školovala se u Beču gdje je završila tri godine pedagogije i osposobila se za učiteljicu jezikoslovno-povijesne struke. Prije dolaska u Osijek radila je kao učiteljica i ravnateljica u Sofiji i Zagrebu, a nakon Osijeka ponovno je službovala u Zagrebu u ženskoj obrtnoj školi, a bila je jedna od rijetkih žena koja je radila pri Odjelu za bogoštovlje i nastavu. Dužnost ravnateljice u osječkoj je školi obnašala od 1887. godine, a pored te dužnosti predavala je hrvatski jezik, njemački jezik, zemljopis, povijest i kućanstvo. Klotilda Cvetišić je kao učiteljica i ravnateljica bila dobro prihvaćena kod osječkih učenica više djevojačke škole što je vidljivo iz Vilminih memoarskih zapisa. «Naša je ravnateljica bila gospođica Clotilde Cvetišić: svojim obrazovanjem, snažnom osobnošću i razumijevanjem za nas čak izdvajala se među nastavnicima.» (169.) Osobito je zanimljiv jedan događaj koji je na Vilmu ostavio snažan dojam. Naime Vilma je za vrijeme nastave ispod klupe pisala pjesme i nije pratila nastavu što je prema tadašnjim disciplinarnim propisima bilo

podložno ozbiljnim sankcijama. Ravnateljica Cvetišić Vilmi je oduzela bilježnicu s pjesmama i pozvala ju nakon nastave u svoj ured. No umjesto kazne ravnateljica joj je vratila bilježnicu i zamolila Vilmu da pročita pjesmu koju je Vilma posvetila svojoj majci, Vilma je izrecitirala svoju pjesmu što se ravnateljice jako dojmilo. «Kada sam završila, u očima gospođice Cvetišić cackale su se suze, bila je vidljivo ganuta, na trenutak je ostala nijema, a onda je na moja rame položila ruke, privukla k sebi i poljubila.» (170.) Taj događaj zrcali tešku emocionalnu poziciju tadašnjih učiteljica koje se nisu smjele udavati ukoliko su i dalje htjele biti učiteljice. S jedne strane građansko patrijarhalno društvo nametalo je poželjni identitet žene kao majke, supruge i kućanice, a s druge strane učiteljicama je onemogućavano to isto majčinstvo, stoga ne čudi da je jedan od glavnih razloga napuštanja školske službe kod tadašnjih učiteljica bila udaja.

Vilmini memoari su prvorazredni izvor za rekonstrukciju svakidašnjeg života osječkih žena iz srednjeg i višeg građanskog sloja. Tako je Vilma detaljno opisala tadašnju modu, koju su diktirali bečki časopisi, od steznika do visokih cipela s bezbrojnim pucetima. Glavno mjesto javnog pokazivanja tog mondenog kiča bio je Gradski vrt u kojem su se odvijale ljetne promenade. Sama Vilma bila je vrlo kritična prema tadašnjoj modi osobito prema nazdravim korzetima, te sama nikada nije prihvatila poželjni obrazac ponašanja. «Sve je bilo standardizirano: odjeća, oprema stanova, stupanj duhovnog obrazovanja, način govora i ponašanja. Ljudi su bili podvrgnuti zakonu 'govori se' i 'očekuje se' i svako udaljšavanje od toga ocjenjivano je kao nedostatak takta dobra ukusa, a u osobito eklatantnim slučajevima i kao napadaj na unutarnju čvrstinu mjerodavnog društvenog kruga.» (135-134) Umjesto bezličnog «se» Vilma je sa-

mosvjesno odabrala svoj put djelovanja koji joj je znatno otežao mladost jer se kosio s autoritarnim patrijarhalnim normama, no taj joj je otpor prema zadanom ponašanju pomogao u izgradnji vlastite osobnosti. Unatoč tome što je dolazila iz bogate građanske obitelji, Vilma je već od rane mladosti pokazivala socijalnu osjetljivost, osobito za žene iz drugih slojeva društva s kojima je dolazila u dodir. «Jer bilo je djevojaka moje dobi koje su već bile uvučene u stvarnu borbu za preživljavanje, koje su po dvanaest sati na dan obavljale teške poslove po tvornicama, stanovale u nezdravim podrumskim prostorijama, u atmosferi alkoholizma, poroka i beznađa. Ili djevojke sa sela koje nisu pohađale školu i ostajale nepismene.» (238.) Osobnu borbu za ženska prava Vilma je spojila s borbom za socijalnu jednakost, a najveći utjecaj pri tome na nju je izvršila knjiga *Žena i socijalizam* njemačkog socijaldemokrata Augusta Bebela. I nakon udaje i s troje djece Vilma je nastavila s radom na vlastitom obrazovanju, tako je naknadno uspjela maturirati u Rijeci, a 1911. godine upisala je i prirodoslovni fakultet u Münchenu, ali ga zbog Prvog svjetskog rata nije uspjela završiti.

Pomak u modernosti građanskog patrijarhata druge polovine 19. stoljeća vidljiv je iz usporedbe Vilminih i memoara Antuna Stojanovića, osječkog političara i pravnika. Tako su u donjogradskim osječkim obiteljima tijekom prve polovine 19. stoljeća žene doslovno bile sluškinje muškarcima. «Uveče poslije večere i veselog razgovora, najmlađa je prala noge muškima, ako je koji zahtijevao; obično pako svakog starijeg jeste izula i opravu mu očistila, obojke pako sušiti metnula. Muški su legli spavati, a ženske su još prele.» (Antun Stojanović, *Opisanje moga života*, Osijek, 2000., str. 21.) Ta tradicionalna patrijarhalna politika tijekom druge polovine 19. stoljeća u bogatim je građanskim obiteljima bila zamijenjena novom građanskom patrijar-

halnom politikom koja je promovirala poželjnu nezaposlenost žena iz srednje i više građanske klase, «...ženski dio višeg društva bijaše bez ikakva posla. Kuhinjom je vladala izvrsna i autoritativna kuharica, u sobama dobro uvježbana sobarica, za teže poslove pozivana je sluškinja, za veliko pranje *vešarica*, za dotjerivanje garderobe *šnajderica*. Ako je u obitelji bilo djece, o njima se najprije brinula dadilja, poslije *kinderfrajla* i napokon guvernant, koja je često u kući ostajala sve do kćerine udaje i odrasloj djevojci služila kao *garde-dama*.» (126.) Takvu poželjnu besposlenost Vilminoj je majci omogućio njen muž, koji je bio uspješan poslovan čovjek. Vilmin otac Julijus Miskolczy rođen je u Mohaču gdje je završio osnovnu školu. Realnu je gimnaziju završio u Pečuhu, a Trgovačku je akademiju pohađao u Beču. Njegov je otac 1870. prodao svoju trgovinu u Mohaču i doselilo se u Osijek. Nakon što je trgovina u Osijeku zapala u gubitke, Vilmin otac se vraća iz Beča i oporavlja obiteljsku trgovinu i razvija uspješnu prodaju tekstila iz Moravske i Šleske. Nakon unosne trgovine s tekstilom preuzima zastupništvo osiguravajućeg društva «Franco-Hongroise». Nizom svojih inicijativa i planova unaprijedio je osječko i slavonsko gospodarstvo, a u ono je vrijeme slovio za jednog od najboljih slavonskih ekonomista. «Osnovao je tvornicu stakla, parno kupalište 'Diana', mlin 'Union' i sjedio u njihovim upravama. Postao je predsjednik Trgovačkog društva i tajnik 'Casino' udruženja, najprije zamjenik predsjednika, a potom i predsjednik Privredne i trgovačke komore za Slavoniju». (93.) Pored toga bio je aktivan i u osječkoj židovskoj zajednici gdje je obnašao dužnost zamjenika predsjednika Židovske općine, a bio je i tajnik «Alliance Israelite», organizacije koja je brinula i pomagala židovskim izbjeglicama iz Rusije i Rumunjske, te podizala bolnice, staračke domove i škole od istočne Europe do Bliskog Istoka. Vilma

je iskreno cijenila svoga oca koji joj je bio svojevrsni moralni uzor, no njena «zabranjena ljubav» dovest će ju do raskida s očevim autoritetom. Naime, kada se Vilma zaljubila u mladog časnika Milivoja Vukelića otac se oštro protivio toj vezi na kojoj je Vilma ustrajala bez obzira na brojne prepreke i zabrane. Do ponovnog približavanja ocu doći će za vrijeme njegove teške psihičke bolesti.

Memoari Vilme Vukelić nepresušni su povijesni izvor, jer su njeni spoznajni interesi pokrivali čitav niz društvenih i prirodnih fenomena, od urbanizma i arhitekture, likovne umjetnosti, književnosti, obrazovanja, politike, povijesti, geografije pa sve do biologije i kemije. Tako smo iz njenih memoara uspjeli dobiti zanimljive podatke i o kvaliteti osječke vode u 19. stoljeću i komarcima koji su, čini se, struktura dugog trajanja Osijeka i njegove okolice. *Tragovi prošlosti* nezaobilazna je knjiga za svakog povjesničara koji želi rekonstruirati žensku, židovsku, kulturnu, gospodarsku i socijalnu povijest grada Osijeka na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, a za širu čitačku publiku ovi memoari mogu biti štivo koje se čita kao zanimljiv povijesni roman.

Dinko Župan

Josip HORVAT: *Pobuna omladine 1911-1914*, priredio i bilješkama popratio Branko Matan (Zagreb: SKD Prosvjeta – Gordogan, 2006.), 352 str. + prilozi.

Postoje osobe koje svojim spisateljskim djelovanjem te, posljedično, svojim opusom jednostavno obilježe neko razdoblje. Hrvatsko dvadeseto stoljeće je

tako, između ostalih, svakako obilježeno pisanjem Josipa Horvata, čovjeka koji je u svojoj osobi ujedinio uloge književnika, novinara (jednog od najboljih hrvatskih), povjesničara, kazališnog i književnog kritičara, prevodioca, urednika, *svjedoka događaja* i dr. I, kao po pravilu, i pored zaista impozantnog objavljenog opusa ovog čovjeka (hrvatske čitatelje samo podsjećam na njegova djela *Politička povijest Hrvatske I i II*, *Hrvatski panoptikum*, *Zapisci iz nepovrata* kao, možda, najpoznatija), uvijek se u ostavštinama takvih ljudi pronade još nekakav spis koji bi trebao ugledati svjetlo dana. Takav je slučaj s djelom koje nosi naziv *Pobuna omladine 1911-1914*, djelom koje je nekako uspjelo preživjeti Horvatu smrt, ruke njegovih nasljednika te raspad hrvatskog nakladništva pred nestanak socijalističke Jugoslavije (sad već u obliku preslika izvornika) te je, konačno, svjetlo dana ugledalo u rujnu 2006.

Horvatovo djelo sastavljeno je od sedam dijelova ili poglavlja. No, ne započinje na klasičan način, uvodom, već prologom. Riječ je, zapravo, o podužoj Horvatovoj lamentaciji koja započinje s razmišljanjima o vječnosti ljudske težnje za vlašću tj. njezinim posjedovanjem. Sam Horvat će tu konstantu u ljudskoj povijesti jasno definirati; riječ je o «bezobzirnom otimanju za vlast pojedinaца ili ljudskih skupina» te, prirodno, i o «neprekidnoj borbi protiv vlasti» (7.). No, ubrzo on prelazi na sasvim konkretne pojave. Za autora stanje u Hrvatskoj na prijelazu stoljeća i odmah kasnije nalikuje na stanje u kakvoj istočnoj satrapiji; proklamirana ustavnost samo je privid. Oni malobrojni koji se ne mire s takvim stanjem za Horvata su, u prvom redu, «mladi ljudi, gotovo još djeca» (8.) tj. omladina, koja, za pretpostaviti je, u skladu sa svojom dobi, unosi i nove metode (političke) borbe; metode radikalnog (političkog) djelovanja. Mađarski upravitelj Hrvatske, grof Dragutin

Khuen-Héderváry, prva je tema kojom se, iako u smislu uvoda u osnovnu problematiku, nešto opširnije bavi Horvat. On donosi zanimljive opaske o tom hrvatskom banu od kojih su neke poznate, a neke ne u većoj mjeri. Horvat Khuen-Hédervárya vidi kao prilično sposobnog upravitelja Hrvatske, čovjeka koji sve podređuje jednom cilju, a taj je što *bezbolnije i lakše* upravljanje povjerenom mu *satrapijom*, čovjeka koji je i karakteristiku (oholost) koja bi trebala predstavljati nedostatak pretvarao u svoju prednost. Poznato je da se ban oslanjao na birokratski aparat (u tome i ne predstavlja neki izuzetak), ali podatak da je od činovništva stvorena «uistinu efikasna upravna mašinerija» (31.) i nije toliko prisutan. Horvat pravilno uočava još neke osobitosti banova upravljanja Hrvatskom pa tako primjećuje «zelotstvo pravoslavnog klerikalizma» (43.), ali neke i propušta uočiti (oslonac Khuena na hrvatske Srbe). Neka opažanja su mu dvojbeni te su svakako obilježena osobnim Horvatovim stavom. Tako javna istupanja Ante Starčevića prema Srbima naziva «propovijedanjem patološke mržnje» (42.), a pravaše općenito smatra ljudima koji su podlegli nekoj vrsti bolesnog fanatizma. Opet, prema Horvatu je nasljednik A. Starčevića, Josip Frank, «izrazito darovit političar-realist» (58.) te čovjek koji je od Stranke prava izgradio moderno ustrojenu političku organizaciju. Stanje nakon Khuenova odlaska Horvat naziva «satrapija bez satrapa», u kojoj se «zapravo nije mnogo toga promijenilo» (75.). Važno je uočiti da Horvat smatra kako napredna / nacionalno-jugoslavenska / nacionalistička jugoslavenska omladina, koja, zapravo, predstavlja središnju temu njegova spisa, svoje konture dobiva u vrijeme odlaska s funkcije bana Nikole Tomašića, u drugoj polovici siječnja 1912. Također, valja uočiti kako Horvatova tvrdnja o stvarnoj nezavisnosti spomenute omladine o svakoj političkoj stranci nakon siječnja

1912. i nije najtočnija. Makar i nesvjesno i makar i iz posve idealističkih razloga, nacionalistička jugoslavenski orijentirana omladina itekako je išla na ruku, prije svega, srpskom krilu Hrvatsko-srpske koalicije te srbijanskom nacionalističkom vodstvu u Srbiji. Uostalom, upravo se vodstvo spomenute omladine, ili barem oni njezini jugoslavenski orijentirani pojedinci, na mig Koalicije odlučilo na akciju širenja studentskih nemira izvan Zagreba. A i njezin prvak bio je Vladimir Gaćinović, pripadnik «velikosrpske terorističke organizacije *Crna ruka*» (107.). Svakako, ne treba podcijeniti niti čimbenik *naivnosti* (u političkom smislu) kod radikalno nastrojenih omladinaca. Bili su, jednostavno, premladi za real-politiku. No, vratimo se središnjoj temi Horvatova djela – radikalnim postupcima (nacionalističke) omladine. Horvat se relativno opširno bavi pokušajem atentata na Slavka Cuvaja koji je izvršio «poeta» Luka Jukić. Potrebno je uočiti da Horvat Jukićev pokušaj atentata nedvojbeno povezuje s organizacijom *Crna ruka* kao i da iznosi tvrdnju da su neki prvaci Koalicije bili upoznati s Jukićevim namjerama. Pokušaj atentata Luke Jukića i njegovih drugova (August Cesarec, Kamilo Horvatin, Stevo Galogaža i dr.) imao je nekoliko posljedica od kojih je, vjerojatno, najvažnija da je za stupanj više radikalizirao raspoloženje omladine, ali ono što će zapaliti iskru njihova istinskog revolucionarnog oduševljenja (te jednako tako istinskog, ali i naivnog, oduševljenja za Kraljevinu Srbiju) bit će predstojeći balkanski sukobi. I ovoga puta Horvat pokazuje sklonost rasvjetljivanju manje poznatih činjenica iako je ovoga puta i poslovično dobro informirani autor morao priznati neuspjeh. No, već je i pokušaj rasvjetljivanja okolnosti ovog i pomalo bizarnog događaja hvale vrijedan napor. U red takvih manje poznatih događaja svakako ulazi poglavlje o (navodnom) pokušaju atentata na Cuvaja

što ga je, opet navodno, izveo izvjesni «fantom» Stjepan Planinšak, na samom kraju listopada 1912. Planinšakovo djelovanje «te večeri na Markovu trgu» (221.) ostaje i danas nerasvjetljeno; zapravo, nije uopće izvjesno da se radilo o pokušaju atentata na Cuvaja. Istražiteljska, gotovo detektivska Horvatova narav (svakako odlika dobrog novinara) posebno dolazi do izražaja prilikom obrade pokušaja atentata na komesara Ivana Skerleca, koji je 18. kolovoza izveo Stjepan Dojčić. Nekoliko stvari posebno upada u oči u Horvatu bavljenju *slučajem Dojčić*. Najprije, čitatelju u oči upada nevjerojatna autorova upornost u potrazi za ludbreškim korijenima Dojčićevih kao i želja da se što upečatljivije budućem čitatelju prikaže sredina iz koje je potekao ovaj *američki* atentator. To ide tako daleko da Horvat, u tom smislu, čak donosi i poduži citat iz studije luksemburškog doktora medicine Jeana Baptiste Lalanguea iz osamnaestog stoljeća (!). Atentator Stjepan Dojčić bio je američki Hrvat kod kojega se ideja o atentatu razvila kao posljedica spoznaje o podčinjenosti Hrvatske toga vremena. Dojčićev čin, prema Horvatu, nije imao nikakav prizvuk nacionalističkog jugoslavenstva i zapravo se na ovom primjeru, što autor dokazuje i iznošenjem drugih izvora, pokazuje sva licemjernost i dvoličnost vodećih koalicijskih prvaka. Horvat smatra da se i slučaj omladinca Jakoba Schäffera, iz svibnja 1914., može okarakterizirati samo navodnim pokušajem atentata. No, ističe da je ovaj slučaj, za razliku od Planinškova, od strane političkih čimbenika «hiperboliziran» (274.). Zanimljivo je spomenuti da Horvat iznosi pretpostavku kako je *slučaj Schäffer* zapravo poslužio kao prva stepenica u zavidnoj policijskoj karijeri Janka Bedekovića. Horvat svoj spis završava *Epilogom*, u kojemu iznosi, gotovo u pravilu, tragične sudbine *glavnih junaka* svog spisa nakon 1918.

Horvatovo djelo sasvim sigurno ne bi predstavljalo takav užitak za čitanje da nije čitateljskoj publici predstavljeno na zaista dobar način. Naime, priređivač knjige, etablirani hrvatski javni radnik Branko Matan, svoj posao odradio je na visini. Horvatov tekst popraćen je dodatnim objašnjenjima tamo gdje je priređivač to smatrao potrebnim, opremljen je velikim brojem zanimljivih fotografija i ilustracija (također popraćenih potrebnim objašnjenjima), a tiskani prilozi predstavljaju izvrstan povijesni izvor. Naslovna stranica knjige, na kojoj je otišnut Dojčićev revolver, tekstu daje dodatni primamljivi doživljaj.

Možda bi se Horvatu moglo prigovoriti ponekad previše izraženo stajalište o *političkoj naivnosti omladine* te njezini (navodnom) *nesnalaženju u svijetu politike*. Možda bi mu se moglo prigovoriti olako shvaćanje nekih procesa koji su, u svojoj prirodi, mnogo dublji. Ipak smatram da to nimalo ne umanjuje vrijednost Horvatova spisa i to kao zanimljivog štiva te vrijednog povijesnog izvora. U konačnici, moglo bi se reći da Horvat niti ovoga puta nije iznevjerio. Njegov spis predstavlja izvrsno štivo za čitanje čemu pridonosi i ovoga puta potvrđene Horvatove osobine: lakoća pisanja, jednostavnost izričaja, istraživačka narav te velika erudicija. U svojevrsnoj interakciji s izvrsno odrađenim uređivačkim dijelom posla, ova knjiga, prema skromnom mišljenju autora ovog prikaza, jedan je od važnijih izdavačkih pothvata u protekloj godini.

Ivica Miškulin

Frano PIPLOVIĆ: *Živjeti u Brodu 1990.-1993.* (Slavonski Brod: Posavska Hrvatska – Radio Brod – Publicum – Brodska kulturna baština, 2006.), 372 str.

Slavonski Brod jedan je od hrvatskih gradova koji je u Domovinskom ratu pretrpio ogromna materijalna razaranja, a stotine građana su u svakodnevним bombardiranjima iz zraka i s kopna ranjene ili ubijene, među njima i 27-ero djece. Učinili su to bosanski Srbi, domaći četnici i oni koji su stigli, ili dovedeni, iz Srbije i Crne Gore. Oni su od početka rujna 1991. do početka listopada 1992. na Brod dnevno “slali” stotine ubojitih projektila od kojih je skoro svaki pogodio stambenu zgradu, bolnicu, tvornicu, školu, dječji vrtić, a nije bilo pošteđeno ni drveće. U tih godinu dana, prema nekim podacima, na Slavonski Brod i slavonsko-brodsku općinu palo je oko 12.000 minobacačkih i tenkovskih granata, avionskih bombi, 13 razornih raketa zemlja-zemlja i više tzv. “krmača”, prouzročivši razaranja od kojih se grad ni do danas nije u cijelosti oporavio.

Bombardiranje Broda i okolice 1991./92. usporedivo je s onim iz razdoblja 1941.-1945. kada su saveznički zrakoplovi grad bombardirali 28 puta (poslije Bihaća i Zadra, Brod je bio najbombardiraniji grad u bivšoj Jugoslaviji) ne mareći pri tome ni za civile ni za civilne objekte.

Uz razaranja i ljudske žrtve koje je grad podnio, ne smije se zaboraviti i na njegovu drugu izvanredno važnu ulogu, onu u prihvatu i zbrinjavanju prognanih i izbjeglih iz najistočnijeg dijela Hrvatske i iz Bosne. Kroz Brod je prošlo oko 25.000 ovih nesretnika koji su zatim upućivani u druge, sigurnije dijelove

Hrvatske ili su ovdje ostali (najviše iz bosanske Posavine) i našli trajno prebivalište.

Golem je doprinos Slavonskog Broda i u pružanju pomoći drugim ugroženim dijelovima Hrvatske u “živoj i oružanoj sili” šaljući oružje i branitelje na ratišta od Vukovara do Zadra i Dubrovnika.

O Slavonskom Brodu u Domovinskom ratu napisano je više stručno-znanstvenih i novinskih članaka, ali i nekoliko knjiga. Prva je “Živjeti u Slavonskom Brodu 1991.”, Slavonski Brod (dalje: SB) 1992., 119. Slijede “Rat izbliza”, SB, 1993., 152, i Željko Mužević, “Mars u brodskom sazviježđu”, SB, 1998., 280. Ivanka Cafuta, “Hrvatski demokratski pokret i Domovinski rat – kronologija”, SB, 2003., 121. Skupina autora: “108. ide dalje” SB, 2004., 88. Marijan Kevo, “Stradalnici Brodsko-posavske županije u Domovinskom ratu”, SB, 2006., 272. Šimun Penava “Davor – humanitarni centar svijeta” (dva toma), SB, 2004., 1111. Davor Marijan, “Graničari – prilog za ratni put 108. brigade Zbora narodne garde Republike Hrvatske”, SB, 2006., 328. Ukupno je to oko 2.400 (s Piplovićevom knjigom i oko 2.800) stranica teksta u kojem se ozbiljno i utemeljeno obrađuje i prikazuje Domovinski rat na području grada Slavonskog Broda, bivše slavonsko-brodске općine i Brodsko-posavske županije. Prilog posvjetljavanju ove problematike svakako je i knjiga Frane Piplovića “Živjeti u Brodu 1990. – 1993.”

Frano Piplović (magistar političkih znanosti, sociolog, jedno vrijeme, 2006., zastupnik u Hrvatskom saboru, a sada pomoćnik konzula Republike Hrvatske u Banjoj Luci), u radoblju 1991.-1993. obnašao je dvije vrlo važne funkcije: predsjednika Izvršnog vijeća Skupštine općine Slavonski Brod i predsjednika Kriznog štaba u Slavonskom Brodu. Već time, autoritetom ovih funkcija pozvan

je i mjerodavan govoriti i pisati o vremenu u kojem je bio važan, a ponekad i ključni akter zbivanja. Na neki način bio je to i obavezan učiniti jer je bio u prilici procjenjivati, prosuđivati i zajedno sa suradnicima donositi odluke koje su izravno i bitno utjecale na cjelokupni život grada u tom skoro apokaliptičkom vremenu.

Knjigu "Živjeti u Brodu 1990. – 1993." (inače znatno prošireno izdanje knjige "Živjeti u Brodu 1991.") autor je podijelio u 22 tematska poglavlja koja prate događanja u Brodu u navedenom razdoblju. Iza posvete i uvoda, koji je potpisao predsjednik Hrvatskog sabora Vladimir Šeks, slijede ove tematske cjeline koji u naslovu ukazuju o čemu je riječ: I. "Buđenje za promjene – nastanak višestranačja" (11-23), II. "Prvi višestranački izbori" (23), III. "Referendum – 95 % za Hrvatsku" (35-44), IV. "Politički skupovi podrške za mir i Hrvatsku", V. "Akcije za mir" (45-52), VI. "Odgovori na provokacije, zastrašivanja i demonstracije sile" (53-72), VII. "Pripreme za obranu" (73-88), VIII. "Okupljanje i stvaranje ratnika" (89-126), IX. "Slobodni teritorij Slavonski Brod" (127-138), X. "Godina razaranja" (139-204), XI. "Bolnica u utrobi grada" (205-214), XII. "Razmjena poginulih i zarobljenih" (215-224), XIII. "Sprovodi i masovni ukopi" (225-233), XIV. "Prihvat izbjeglica i prognanika" (234-242), XV. "Djeca žrtve rata" (243-258), XVI. "Život iza vreća i dasaka" (259-270), XVII. "Humanitarno darivanje" (271-278), XVIII. "Masakr na nogometnom igralištu" (279-284), XIX. "Pohodili su nas" (285-298), XX. "Radio Brod i Posavska Hrvatska u službi građana" (299-306), XXI. "Oba su i u Slavonskom Brodu pala" (307-312), XXII. "Iz dana u dan – 1. rujna 1991. – 7. listopada 1992" (313-368), XXIII. Na sljedećoj stranici nalazi se bilješka o autoru i na kraju zemljovid (izradio ga Ljudevit Gašparović) Sla-

vonskog Broda s označenim mjestima pada neprijateljskih granata.

Knjiga "Živjeti u Brodu 1990. – 1993." u stvari je fotomonografija jer oko 1.200 fotografija zauzima daleko više prostora nego tekst. Fotografije s popratnim tekstom, jasnim i preciznim legendama zapravo su i jedini izvorni dokument koji zorno ilustrira što, kako i kada se dogodilo u Brodu tijekom rata i uopće kako je funkcionirala svakodnevnica grada u tim izvanredno teškim prilikama. Usput, prilikom odabira fotografija autor je mogao pokazati više senzibiliteta, skromnosti, jer se njegov lik pojavljuje na oko stotinjak fotografija, a na mnogima potpuno bespotrebno. Na primjer, na fotografiji na str. 69. "Frano Piplović i Silvio Stilinović, reporter Radio Broda, pomažu u pražnjenju 'šaržera' kalašnjikova kako bi se akcija što prije završila". Ili na str. 304. na sve četiri fotografije o istom događaju u prvom planu je Frano Piplović, a na jednoj od tih fotografija još i s neprimjerenom gestom. Točno je da je autor kao predsjednik Izvršnog vijeća i Kriznog štaba bio nužno eksponiran, ali to ne znači da u ovom slučaju, u publikaciji s ozbiljnim pretenzijama, nije trebao i morao postupiti samozatajnije kako bi izbjegao sumnju da je cijela knjiga u svrsi isticanja (osobno ne mislim da je tako) vlastitog značaja i uloge u razdoblju 1990.-1993., koja je neosporna, ali se na taj način neizravno marginalizira doprinos drugih, prvenstveno njegovih najbližih suradnika.

Knjiga "Živjeti u Brodu 1990. – 1993." do sada je najcjelovitiji tekstualno-fotografski prikaz razdoblja u kojem su se Brođani doista junački držali protiv "junačkog" neprijatelja kojeg nisu ni vidjeli, ali koji im je iz kilometrima udaljenih i sigurnih utvrda dnevno zadavao strahovito teške udarce. Opisujući događaje iz toga vremena Piplović je, kao mjerodavni svjedok, u logičan slijed složio čitko štivo

prihvatljivo za sve vrste čitatelja. Šteta što autor nije preciznije naveo izvore podataka i gdje se nalaze jer bi tako olakšao put drugim istraživačima koji se bave temama iz Domovinskog rata. Knjigu zbog toga moramo smatrati prvenstveno memoarskom, a autoru moramo vjerovati na riječ.

Za ovu knjigu autor je dobio priznanje Brodsko-posavske županije "Zlatna kovanica" za 2007.

Ivan Jelić

Mato ĆURAK: *'Mi smo htjeli'. Domovinski rat 1990.-1995.* (Bjelovar: Gradsko poglavarstvo Grada Bjelovara, 2007.), 397 str.

Radi se o drugom, proširenom izdanju (prvo izdanje tiskano je 2006.) knjige veterana Domovinskog rata, Mate Ćurka, pripadnika specijalne policije MUP-a i časnika Hrvatske vojske. Tisak je financirala gradonačelnica Bjelovara, Đurđa Adlešić. Simbolična promocija održana je 4. svibnja u Pakracu povodom 12-godišnjice vojno-redarstvene akcije "Bljesak".

Knjiga je namijenjena širem čitateljstvu, a sastoji se od gotovo 400 stranica. Sadrži i dosta ratnih fotografija pripadnika autorove postrojbe s prvih crta bojišnica, ratnih zapovjednika i kolega, uglavnom autorovih suradnika na knjizi. Iako podnaslov knjige čitatelju sugerira da je u njoj obuhvaćen Domovinski rat u cijelosti, tome nije tako. Doduše, u knjizi se spominju i neki važniji politički događaji u Hrvatskoj iz 1989. i 1990. godine, ali ova nam knjiga, pisana u reporterskom ili memoarskom stilu, objektivno govori o tijeku Domovinskog rata (samo) na bjelovarskom, grubišno-

poljskom, daruvarskom, a ponajviše na pakračkom i lipičkom području.

Ovo djelo, dakle, nije sinteza Domovinskog rata na spomenutom području (iako na to pretendira) ali itekako može poslužiti kao vrijedan povijesni izvor. Knjiga je vrlo značajna tim više što je ona, zasada, najopsežnije djelo u kojem se govori o obrani Pakraca, Lipika, Daruvara i Grubišnog Polja. Iako izvanrednu ulogu autorove ratne postrojbe ne osporavamo, autor na pojedinim mjestima u svojim poglavljima nedovoljno ističe doprinos domaćih branitelja Pakraca ali i ostalih postrojbi HV-a koncentriranih na tom bojištu.

Pa ipak, najviše napisanog odnosi se zapadnoslavonsko bojište u kasno ljeto i jesen 1991. godine s pakračko-lipičkim područjem u žarištu jer su se tada ondje najčešće vodile najžešće borbe radi sprječavanja neprijatelja u presijecanju Slavonije od kontinentalnog dijela Hrvatske. Neprijatelj je namjeravao preko Pakraca, Daruvara i Virovitice izbiti na Dravu. Inače, šire pakračko područje bilo je terorizirano, na raznolike načine, od strane srpskih ekstremista, već od ožujka 1991. o čemu se također govori u ovoj knjizi.

Autor je, uglavnom, koncentriran na ratni put svoje postrojbe (specijalna jedinica bjelovarske policije "Omega") koji je vrlo živo opisan u poglavljima: "Bitke za Grubišno Polje, Pakrac, Lipik i Daruvar", "Bitka za Bjelovar", te "Bilogora 1991." što zatim uz kronološki poredane izvještaje "hine" čini okosnicu sadržaja ovog djela. Spomenuta poglavlja vrlo su upečatljiva jer obiluju napetim opisima borbi "prsa o prsa" s neprijateljem.

Knjiga sadrži 25 poglavlja podijeljenih na dva dijela. U prvom dijelu knjige se nalaze kraća poglavlja, a zapravo iskazi odnosno ratni dnevници 15 autorovih ratnih suboraca koji su vrlo dobro nadopunili autorov prikaz rata, ne samo

na užem pakračkom nego i na širem području sjeverozapadne Hrvatske.

Tako je dr. Marica Topić-Sinjaković vodeći svoj dnevnik vrlo emotivno zabilježila sam početak otvorenog napada na Pakrac u kolovozu '91., stanje u lipičkoj i pakračkoj bolnici te evakuaciju pacijenata iz iste te užase Domovinskog rata iz perspektive liječnika na prvoj crti bojišnice.

Liječnici bjelovarske bolnice, Vladimir Ferenčak, Stjepan Grabovac, Nada Vranko Nagy i Dubravko Habek, govore o ustroju sanitetske službe, njezinim vrlo uspješnim rezultatima oko zbrinjavanja ranjenika te o najznačajnijim (udarnim) danima ratne bolnice u Bjelovaru.

Novinari (u ulozi ratnih izvjestitelja) Ana Mudrić i Sani Lukić bilježe svoja sjećanja na upečatljive događaje i osobe. Jedan od njih je predaja vođa pobunjenih Srba, zapovjedniku pakračke policije nakon akcije "Bljesak" što je ovdjekovječeno fotografijom.

U drugom dijelu nalaze se novinarska izvješća kronološki poredana dan za danom, od veljače 1991. pa do početka svibnja 1995. godine i to je, uz poglavlje o bitkama za Pakrac i Lipik, njezina najveća vrijednost jer je toliko novinskih izvještaja zbijeno na jednom mjestu.

Tu se može pročitati o događajima u Pakracu od 1. ožujka 1991. kada su u policijskoj postaji Pakrac, hrvatski policajci razoružani od strane svojih srpskih "kolega" potpomognutih rezervistima ondašnje JNA, što je bio i prvi veći sukob hrvatskih redarstvenih snaga sa srpskim ekstremistima u Hrvatskoj, zatim o napadu na Pakrac počinjenom 19. kolovoza 1991. te daljnjoj dramatičnoj obrani Pakraca, Lipika, ali i drugih susjednih hrvatskih gradova.

U drugom dijelu knjige, na više mjesta se mogu naći informacije o obrani Bjelovara, o zauzimanju bjelovarske vojarne JNA, o akciji "Otkos 10" kada je u listopadu 1991. oslobođen velik dio Bilogore i Poilovlja. To je bio prvi oslo-

bođeni teritorij u ratu za Hrvatsku što je iznimno osokolilo hrvatske branitelje, a demotiviralo protivničku stranu. U tom dijelu knjige su također zabilježene sve važnije činjenice o vojno-redarstvenoj akciji "Bljesak" što je označilo početak kraja SAO Krajine i Domovinskog rata.

Autor je, pišući ovu knjigu, relativno dobro iskoristio svoj veteranski i časnički položaj za pristup informacijama, što se najviše odražava u poznavanju kretanja, brojnosti i snage HV-a, ali i neprijateljske JNA te paravojnih formacija pobunjenih Srba, u podacima o identitetu njihova zapovjednog kadra, brojnosti i opremljenosti i naoružanju neprijatelja. Šteta što u knjigu nije uvrstio preslike izvornih dokumenata, zapovijedi te vojnih zemljovida koji bi najslikovitije prikazali u kakvom su strateški i geografski nepovoljnom položaju za obranu bili Lipik i Pakrac kako bi još više naglasio magnitudu hrabrosti malobrojnih hrvatskih branitelja.

Ovu knjigu, koja bilježi priču o obrani dijela Hrvatske u Domovinskom ratu, i tako evocira borbu Davida i Goliata, valja pročitati. Autor je ostavivši oružje i primivši se pera opet pokazao kako mali ljudi, prije svega iskreni domoljubi, bilo u ratu, bilo u miru, mogu za domovinu činiti vrijedna djela.

Branko Križan

Nikola IVKANEC: *Moja sjećanja: Domovinski rat '91.-'95.: Glina, Daruvar, Pakrac* (Čazma-Daruvar-Pakrac: Grad Čazma – Grad Daruvar – Grad Pakrac, 2006.), 280 str. + prilozi.

Sjećanja izravnih sudionika nekog važnog događaja uvijek predstavljaju prvorazredan povijesni izvor. Naravno,

ona su uvijek plod ne samo sudionikove želje za upoznavanjem javnosti o osobitostima tog događaja, nego i rezultat subjektivnog osjećaja nekog trenutka ili doživljaja. Stoga takva vrsta povijesnog izvora, usprkos svoj svojoj važnosti, mora biti posebno pažljivo valorizirana u smislu znanstvenog istraživanja, ali, isto tako, ona mora naći svoje mjesto u ukupnoj ocjeni promatrane istraživačke teme. Knjiga sjećanja Nikole Ivkaneca svakako podliježe spomenutim napomenama, ali to joj nimalo ne umanjuje važnost prvo-razrednog povijesnog izvora. Uostalom, sam autor, sudionik Domovinskog rata, tog nedavnog povijesnog događaja, koji je rezultirao stvaranjem suverene i samostalne hrvatske države, u uvodu je istaknuo kako u ovoj knjizi daje «svoje viđenje ratnih događaja», kako na njezinim stranicama iznosi «svoju istinu o Domovinskom ratu», ali isto tako, smatra potrebnim napomenuti da je riječ o istini koju ne želi «nikome nametnuti» (5.).

Ivkanec je, nakon ni po čemu izuzetnog prvog dijela životnog puta (teška seoska svakidašnjica pa odlazak u grad, gimnazijsko obrazovanje te upisivanje Pravnog fakulteta, život u Zagrebu, povratak te zaposlenje u državnoj službi u Čazmi), razdoblje napredujuće disolucije jugoslavenske federacije potkraj dvadesetog stoljeća, dočeka na mjestu prvog čovjeka službe unutarnjih poslova u već spomenutoj Čazmi. Odmah po nagovještaju srpske agresije te ratnih događanja Ivkanec se spremno i bez oklijevanja uključuje u hrvatski obrambeni sustav. Tako njegov život, što on u tom trenutku vjerojatno nije ni slutio, izlazi iz područja *uobičajenosti* te postaje više nego zanimljiv. Naime, već spomenuti hrvatski obrambeni sustav, nakon burnih pakračkih događaja iz ožujka 1991., počivao je na plećima pripadnika hrvatskih (naravno, onih lojalnih) policijskih postrojbi. No, prije *zapadnoslavonske epizode*, koja predstavlja središnji dio Ivkanecove ratne službe, predvo-

dio je čazmanske policajce, točno je reći, u srpanjskoj akciji sprječavanja rasula hrvatskih postrojbi u Glini i okolnom području. Glinska epizoda bila je epizoda kratkog trajanja te se Ivkanec i njegovi policajci, potkraj srpnja 1991., vraćaju u matičnu, čazmansku, postaju. Tada se prijetnja predstojećeg ratnog sukoba već uvelike nadvila nad zapadnu Slavoniju, a i nekoliko hrvatskih policajaca je već izgubilo živote prilikom terorističkih prepada srpskih pobunjenika. U težnji za ovladavanjem barem jednim gradskim središtem zapadnoslavonskog područja srpski pobunjenici, pored Pakraca, svakako su najprije pomišljali na Daruvar. Upravo će se Ivkanecovim naporima te onih njegovih policijskih drugova, potkraj kolovoza, započeti s istinskom konsolidacijom prilično uzdrmane hrvatske obrane grada i zgrade policijske postaje u Daruvaru kao njezina stožernog mjesta. Treba spomenuti da je upravo on inicijator osnutka *Policijskog štaba obrane grada Daruvara*, svakako raritet (u organizacijskom i terminološkom smislu) hrvatskog obrambenog sustava ranih devedesetih prošlog stoljeća. Uspješnom obranom hrvatske postrojbe daruvarskog područja počele su s planiranjem i prvih napadnih operacija, što se pokazalo uspješnim. No, bitka za grad je zapravo tek započinjala, s kulminacijom u prvim danima mjeseca rujna. Iz tih dana autoru ovog prikaza najdramatičnijim se čini kratko Ivkanecovo izvješće nadređenima od 3. rujna u 22.00 sata, a koje u cijelosti glasi: «Ne možemo izdržati pritisak. Nalazimo se u okruženju. Izlazimo iz stanice. Tučemo se u gradu.» (95.-96.). Izdržali su, a najvažniji trenutak bitke za grad svakako je istjerivanje neprijatelja iz vojarne *Polom* u Doljanima 17. rujna 1991., nedaleko grada, o čemu Ivkanec u cijelosti donosi faksimil originalnog izvješća, ali i prijepis istog. Grad Pakrac, mjesto koje je trebalo postati *Knin zapadne Slavonije*, tj. središte samoproglašene

Srpske autonomne oblasti zapadna Slavonija, postaje sljedeće Ivkanecovo odredište. Naime, nakon razmjешtaja mirovnih snaga Ujedinjenih naroda – UNPROFOR-a – na područje zapadne Slavonije, Ivkanec postaje zapovjednikom Policijske postaje u Pakracu. Kako sam ističe, na tu dužnost je došao s temeljnom zadaćom držanja «sigurnom liniju razdvajanja dugačku 42 kilometra koja je graničila s najsurovijim četnicima, u potpuno ratnim uvjetima s jedne strane i obavljanja redovnih policijskih poslova na slobodnom području, s druge strane.» (159.). Nazočnost snaga UNPROFOR-a u znatnoj mjeri je komplicirala obavljanje navedenih dužnosti, a Ivkanec iznosi i ozbiljne optužbe na njihov račun, tvrdeći da su bili znatno popustljiviji prema srpskoj strani. U tom smislu iduća, 1993., bila je pravo iskušanje, a sam Ivkanec ju smatra najtežom godinom ukupnog postojanja UNPA-zone Zapad, kako se područje pod nadzorom snaga UNPROFOR-a službeno nazivalo. Primjerice, početkom kolovoza iste godine srpski pobunjenici su u zasjedi ubili četiri hrvatska policajca, a još četvoricu ranili. Također, 8. rujna 1993. ponovila se *tragičnost* seoskog naselja Kusonje. Naime, prilikom obilježavanja pogibije bjelovarskih branitelja na istom mjestu 8. rujna 1991., došlo je do eksplozije minske naprave koja je, također, rezultirala ljudskim žrtvama na hrvatskoj strani. Sam Ivkanec je igrom slučaja preživio eksploziju, a energično je s policijskih snaga odbio odgovornost za tragediju. Puno bolja nije bila niti 1994. godina, no vrijedi zabilježiti autorovo zapažanje kako se počinje sve intenzivnije osjećati «da srpski ratni stroj gubi dah. Razlog tome je što im pristiže sve manje humanitarne pomoći. S manje hrane i drugih potreština – i njihov je moral sve više slabio.» (207.). Konačno, Ivkanec i njegovi policijski drugovi sudjelovali su i akciji oslobađanja okupiranog područja, početkom svibnja 1995., o

čemu je autor ostavio upravo dragocjena svjedočanstva. Za korektno obavljen posao (u smislu sprječavanja izbijanja neželjenih pojava koje su neizostavni pratilac svih ratnih zbivanja) Ivkanec je bio pohvaljen i od glasnogovornice snaga UNCRO-a u zoni Zapad. Na mjestu zapovjednika pakračke policijske postaje Ivkanec je ostao sve do umirovljenja 2001. Za svoj rad ili, točnije, za *način na koji ga je obavljao*, Ivkanec je mnogo puta pohvaljivan, a posebno ističem da je 1998. bio kandidat SAD-a i Europske unije za godišnju nagradu «za razvoj demokracije i civilnog društva kao jedini policajac u svijetu nominiran za tu nagradu» (255.).

Kao što je već spomenuto, Ivkanecova knjiga predstavlja prvorazredan povijesni izvor za proučavanja povijesti Domovinskog rata na području zapadne Slavonije 1991.-1995. te na području Gline i okolice (1991.). Takvu ocjenu moguće je izreći jer autor u knjizi donosi faksimile (te prijepise istih) čak 116 dokumenata te prijepise novinskih članaka što predstavlja pravu rijetkost ako se imaju na umu već tradicionalne teškoće na koje povjesničari tog razdoblja nailaze prilikom potrage za izvornom dokumentacijom. Zapravo, Ivkanecova knjiga je više zbirka dokumenata nego pokušaj studije, a sam autor ne pokazuje previše sklonosti prema dugačkom opisivanju viđenog i proživljenog – njegovi opisi su kratki – ali, zato ulogu naratora na sebe *preuzimaju* dokumenti kao svjedočanstva prvog reda. Knjiga je popraćena i nizom fotografija, kratkim nadomjestkom (umjesto pogovora) Jasne Kruljac-Sever (253.-254.) te, što posebno veseli, kazalom.

Ivica Miškulin

Ivan KARAULA: *Slakovčani kroz stoljeća (1446.-2006.)* (Vinkovci-Slakovci: Naklada Karaula, 2006.), 712 str.

U „Biblioteci Gajić“ objavljena je opsežna prva knjiga s temom iz zavičajne povijesti jednog sela i župe. Pothvat je, i u autorskom i u izdavačkom pogledu, hvala vrijedan. Pogotovo kada je riječ o knjizi, tj. povijesno-demografskoj studiji koja objavljuje gotovo cjelokupnu sažetu povijest sela kroz 8 poglavlja (*Srednjovjekovno selo Slakovci i kaštel (grad) Slakovci (1446.-1532.)*, 37-49; *Osmanski Slakovci – Kariye İslakovçı (1532.-1691.)*, 50-58; *Poslijeosmanske prilike slakovačkih graničara i prvo razgraničenje Vojne granice i paorije (provincijala) 1691.-1716.*, 59-68; *Slakovci u vukovarskom provizoratu i vlastelinstvu (1716.-1745.)*, 69-80; *Slakovčani graničari (1745.-1881.)*, 81-268; *U Slakovcima od ukidanja Vojne granice do kraja Prvoga svjetskoga rata (1881.-1918.)*, 269-347; *Slakovci između svjetskih do domovinskog rata (1918.-20. IX. 1991.)*, 348-562; *Progonstvo, izbjeglištvo i Slakovčani danas (20. IX. 1991.-2006.)*, 563-609. Autor od drugog poglavlja *Osmanski Slakovci – Kariye İslakovçı (1532.-1691.)*, u kojem se javlja „najstariji popis turskih Slakovčana“, niže u ostalim poglavljima popis stanovništva zapisan iz matica župe Vukovar, a potom izdvojene župe Slakovci. Pri tome je obradio demografsku, ali i gospodarsku povijest za hrvatsku javnost nedovoljno poznatog sela i župe u istočnom dijelu Hrvatske.

Budući da je autor djetinjstvo i mladost proveo u Slakovcima, nije slučajnost da je težište svoga istraživanja usmjerio na to srijemsko selo i župu Bosanske ili đakovačke i srijemske biskupije,

odnosno današnje Đakovačke i srijemske. No, valja istaknuti da to nije utjecalo na povijesno-demografsko-gospodarsku obradu iako je autor u to, po broju stranica mamut-monografsko djelo, utkao objektivnu emocionalnost, koja ne umanjuje vrijednost djela. Dapače, sve je to knjizi, bez obzira što većinom daje popise rođenih, vjenčanih i umrlih Slakovčana, dalo iznimnu zanimljivost i živost.

Monografija je metodološki pripremljena temeljito i sveobuhvatno u skladu s načelima suvremene povijesne znanosti pružajući čitateljima podatke s povijesnog, demografskog, društvenog, vjerskog, gospodarskog pa čak i jezikoslovnog („*Pravopis*“ 18. i 19. stoljeća do uvođenja hrvatskog službenog jezika 1847“, 27-30.) vidokruga analizirajući ih i prikazujući na razini znanstvene sinteze kroz višestoljetnu povijest toga kraja Hrvatske.

Promatrajući monografiju u cjelini u njoj su zastupljena najznačajnija povijesno-demografska kretanja mjesta i župe Slakovci u dugoj povijesti življenja na opisanom prostoru (u godini izdavanja knjige obilježeno je 560 godina prvog pisanog spomena sela Slakovci, 130 godina od osnutka župe Sv. Ane Slakovci i spomen na 50 godina djelovanja KUD-a Seljačka sloga Slakovci). Autor je navedena kretanja obradio i analizirao iz prikupljenog do sada neistraženog arhivskog gradiva – transkribirao je iz 25 matičnih knjiga (od 1713.-2005.) oko 5.000 stranica. U samoj konačnici taj opsežan materijal autor je sintetizirao u granicama mogućega, ostavivši pri tome otvorenim neka pitanja i spoznaje koje će nesumnjivo potaknuti nova istraživanja i pokušaje na području slakovačke župe. Naime, budući da je knjiga popraćena s 434 bilješke (povijesna vrela, tj. arhivsko gradivo i literatura, uglavnom demografskog sadržaja) ona je izvrstan temelj i poticaj ne samo za upozna-

vanje ovoga dijela hrvatskoga Srijema, već i za daljnja istraživanja i objavljivanja novih studija i knjiga jer je, kao i u većini povijesnih istraživanja, mnogo toga ipak ostalo neistraženo i nedorečeno, a izdavač, naznačivši da je to prva knjiga, obećao i sljedeća izdanja u „biblioteci“ na tu ili sličnu temu.

Iako je sadržaj monografije upravljen na mali prostor (mikroregiju) on pruža čitateljima, kako stručnim tako i običnim, uvid u područje vrlo bogato s povijesnom baštinom dajući tako veliki doprinos boljem poznavanju povijesti istočne Hrvatske. A da je to stvarno tako, vrijedno je pri tome spomenuti, da nam autor u pojedinim poglavljima za određena vremenska razdoblja, daje obilje demografskih, ali i gospodarskih podataka (ratar, radnik, stolar i druga zanimanja, veličina i vrsta posjeda – oranica, kućni vrt, livada, voćnjaci i drugo) dobivenih iz sačuvanog arhivskog gradiva iz župne pismohrane, Državnog arhiva u Osijeku, Arhivskom sabirnom centru u Vinkovcima, Državnom arhivu Hrvatske u Zagrebu, iz provedene dugogodišnje ankete domaćinstava i drugo pa je više od tri četvrtine teksta nastalo iz neobjavljenih i za javnost, do tada, nepoznatih vrela. Pri tome je autor za ranija razdoblja povijesti ovoga kraja koristio najznačajniju literaturu do sada objavljenu s područja Hrvatske uključivši pri tome u svojim razmatranjima istaknute poruke hrvatskih susjeda davši time ovoj monografiji značajno mjesto u hrvatskoj povijesnoj spoznaji o ovom dijelu Hrvatske, ali i šire.

Za lakše snalaženje autor je uložio golem trud i na kraju knjige sastavio *Kazalo prezimena i nadimaka slakovačkih obitelji, Kazalo toponima i drugih geografskih pojmova, Kazalo toponomastičkih naziva slakovačkog atara i dijelova sela, Kazalo zanimanja i zvanja, objekata, predmeta, naroda, funkcija u različitim društveno-političkim uređenjima,*

ustanova, institucija i povijesnih pojmova te Kazalo različitih bolesti i uzroka smrti u maticama umrlih.

Promatrajući djelo u cijelosti pisano je pristupačnim i razumljivim jezikom i stilom na temeljima znanstvene metodologije suvremene historiografije pa će svakako zauzeti zavidno mjesto u bibliografiji hrvatske povijesti, demografije i kulture, ponajviše zato jer monografiju može koristiti vrlo širok krug čitatelja – od znanstvenika do običnih znatiželjnika i čitatelja. Ono je vrijedna „kockica“ naše burne i bogate prošlosti u oblikovanju mozaika istinske povijesti hrvatskoga naroda i cijele Hrvatske. Knjiga je samostalan autorski rad magistra geografije, autora nekoliko znanstvenih i stručnih članaka i dviju knjiga, koji je ovim monografskim djelom svakako zakoračio na velika vrata u hrvatsku historiografiju.

Zlata Živaković-Kerže

Tomo ŠALIĆ i Adam PAVIĆ:
Đurđanci kod Đakova (Đakovo: Matica hrvatska – Ogranak Đakovo, 2006.), 352 str.

Mnogobrojna su mjesta u Slavoniji, a među njima ima i gradova, o kojima još uvijek ne postoje monografska djela. Iznimka pritom nije ni područje Đakovštine, u kojoj su tek za nekoliko sela objavljeni barem donekle zadovoljavajući povijesni pregledi (svijetlu iznimku predstavlja Strizivojna). Jedan značajan dio tih povijesnih pregleda, s druge strane, objavljen je na njemačkom jeziku, odnosno rezultat je istraživanja Nijemaca izbjeglih iz Đakovštine potkraj Drugoga svjetskog rata (Heimatbücher

ili zavičajne knjige). O nekim naseljima, kolikogod to neobično zvučalo, doslovno nije objavljen niti jedan publicistički ili znanstveni rad koji bi se odnosio na određeni odsječak isključivo njihove prošlosti. Jedno od tih naselja su sve do prošle godine bili i Đurđanci.

Đurđanci su selo smješteno devet kilometara istočno od Đakovo, a od 1992. godine su i dio grada Đakova, odnosno jedno od njegovih prigradskih naselja. Velik dio svoje prošlosti Đurđanci su bili vezani uz četiri kilometra istočniju Vrbicu, koja je kao općinsko središte dugi niz godina obuhvaćala i Đurđance. Danas su Đurđanci uz Vrbicu vezani ponajprije kao filijala rimokatoličke župe Vrbica. Đurđanci se prvi put spominju 1579. godine u popisu sandžaka Požega, a prema posljednjem popisu stanovništva iz 2001. godine brojili su 574 stanovnika, uz primjetnu tendenciju smanjenja. Zanimljivo je da to nije niti stotinu stanovnika više u odnosu na daleku 1813. godinu, kada je u selu bilo 480 stanovnika. Danas stanovništvo čine gotovo isključivo Hrvati (573), a jedino druga brojnija etnička skupina u prošlosti bili su Nijemci, koji su 1910. godine činili 23.59% stanovništva (već u popisu iz 1961. u selu nema niti jednog Nijemca, odnosno nijedan stanovnik se nije izjasnio kao Nijemac).

Ovo je tek nekoliko najosnovnijih podataka iz opsežne, prošle godine objavljene monografije *Đurđanci kod Đakova*, nastale kao rezultat truda dvojice autora usko vezanih uz Đurđance. Tomo Šalić (Vrbica, 1935.) potpisuje prvi i opsežniji dio knjige naslovljen Đurđanci u prostoru i vremenu (11.-274.). Šalić je profesor i pedagog, istaknuti kulturni djelatnik, te autor, koautor i urednik više knjiga. Od ovih se knjiga na ovom mjestu može izdvojiti monografiju rodnog sela Vrbice (*Vrbica u Đakovštini. 1330 – 1990*, 1990.), budući da su brojna saznanja do kojih je autor došao

radeći na ovoj knjizi korištena i uklopljena u tekst o obližnjim Đurđancima.

Šalićev se tekst sastoji od dvanaest većih poglavlja podijeljenih na manja potpoglavlja. Naslovi poglavlja su: Opći podaci (13.-23.), Od najstarijih vremena do 1537. godine (23.-28.), Osmansko carstvo (29.-37.), Novi feudalni ustroj (37.- 53.), Od 1848. do konca I. svjetskog rata (54.-64.), Od 1918. do II. svjetskog rata (65.-92.), Drugi svjetski rat i njegove posljedice (92.-105.), Od 1945. do 1991. godine (106.-127.), Život i običaji starosjedilaca (127.-200.), Škola i obrazovanje (200.-236.), Vjerski život (236.-257.), U samostalnoj Republici Hrvatskoj (258.-269.). Kako se i iz ovih naslova može razaznati, autor iscrpno donosi cjelokupnu prošlost i sadašnju sliku Đurđanaca. Mnoštvo je to podataka raspršenih u raznovrsnoj literaturi i izvorima, koje je autor marljivo prikupio i složio mozaik iz kojega dobivamo potpun pregled đurđanačke prošlosti, gospodarstva, demografskih promjena, školstva, zdravstva, te društvenog, vjerskog i svakodnevnog života.

Osnovni tekst je popraćen sa stotinjak karata, faksimila dokumenata i fotografija. Napose su vrijedne stare fotografije kojih je najveći dio sakupljen u Đurđancima, i koje su popraćene vrijednim i iscrpnim pojašnjenjima o osobama i događajima koji su na njima prikazani. Tekst je također popraćen i s 309 bilješki ispod teksta, a popis izvora i literature (270.-274.) obuhvaća 85 jedinica, čemu treba pridodati i novine i časopise, te raznovrsno arhivsko gradivo, među kojim posebno treba izdvojiti rukopise iz đakovačkog Dijecezanskog arhiva, matične knjige, školske spomenice te gradivo Seljačke radne zadruge "Stjepan Dujak" (Državni arhiv Osijek). Istaknimo također da se autor u prikazu novije đurđanačke povijesti (primjerice, Drugi svjetski rat i poraće) i seoskih običaja koristio i kazivanjima Đurđančana i

Đurđančanki, čime je nadomjestio nedostatak i, ponegdje, jednostranost pisanih izvora.

Učitelj glazbe i tamburaštva te melograf Adam Pavić (Đurđanci, 1954.) je autor drugog dijela knjige koji nosi naslov "Narodna baština Đurđanaca" (275.-342.). Pavić piše o etnomuzikološkoj baštini sela, a tekst je podijeljen na šest poglavlja koja nose sljedeće naslove: Tradicijska kultura (277.-279.), Pučko stvaralaštvo (279.-284.), Seljačka sloga – utjecaj na narodno stvaralaštvo (284.-285.), KUD "Šokadija", Đurđanci (285.-290.), Folklorna glazba (290.-296.) i Glazbala (296.-300.). U prilogu (Pjesme i plesovi, notni zapisi i plesni zapisi, 301.-341.) Pavić donosi notne zapise 13 crkvenih i duhovnih pjesama, 18 pučkih napjeva (u viđenom primjerku knjige ih je 17, budući da, očito tiskarskom pogreškom, jedna stranica nije otisnuta), pjesama i kola, te note i plesne zapise 5 šetanih kola (301.-341.). Zapisi su nastali u razdoblju od 1951. do 2005. godine, i vrijedan su prilog poznavanju glazbenog i folklornog života Đurđanaca. Pavićev je rad popraćen s 24 bilješke ispod teksta, a na kraju se nalazi i popis izvora i literature (342.).

Osim ovih dvaju radova, knjiga također sadrži i Proslov (9.-10.), zahvale suradnicima (343.) i sponzorima (344.), sažetke na njemačkom (347.) i engleskom jeziku (348.), bilješke o autorima (349.-350.), te recenziju Pavićevog teksta iz pera Duška Topića (351.-352.).

Iz svega navedenog može se zaključiti da se radi o doista vrijednom izdanju, tim više što autori u svom radu nisu imali prethodnika. Malo je zamjerki koje se mogu uputiti autorima, a jedna se odnosi na mjestimično neujednačene i nepotpune bilješke. Također, možda je povijesni pregled razdoblja u kojem nije zabilježeno postojanje Đurđanaca (do 1579. godine), kao i onog u kojem je vrlo malo podataka o Đurđancima,

mogao biti donekle sažetiji. Jedna od malobrojnih faktografskih pogrešaka je na 142. stranici, gdje se kaže da je filoksera "unijeta iz Amerike u Francusku 1893. godine" (dogodilo se to nekoliko desetljeća ranije, a 1893. godine filoksera je bila otkrivena u Đakovštini), a u bilješki na sljedećoj stranici se Zvonka Benašića pogrešno navodi kao Zvonka Benčevića. Sve ovo, ipak, ne mijenja sveukupan pozitivan dojam koji se dobiva nakon iščitavanja ove monografije, i autorima se može poželjeti da njihova knjiga doista bude dobronamjerno prihvaćena, čemu se i sâmi nadaju u Proslovu (10.).

Branko Ostajmer

Danijel PETKOVIĆ: *Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela vinkovačkog kraja. (U prostoru današnjih općina Stari Mikanovci, Vođinci, Ivankovo, Andrijaševci, Markušica, Tordinci, Nuštar te grada Vinkovaca)*. Acta Musei Cibalensis 3 (Vinkovci: Gradski muzej Vinkovci, 2006.), 351 str.

Nedostatak povijesno-topografskih istraživanja, kao i činjenica da su i ona koja postoje prostorno ograničena, nesustavna, te plod uglavnom pojedinačnog djelovanja, a na što upozorava i sam autor knjige o kojoj je u ovom prikazu riječ, dovoljan su razlog da se s interesom dočeka svako djelo takve vrste. Usprkos važnosti koju takva istraživanja imaju, posvetiti im se spreman je tek mali broj istraživača, te utoliko više veseli činjenica da se ovom prilikom tog

zadatka prihvatio povjesničar mlađe generacije, što nam omogućuje da se nadamo da će i u budućem radu nastaviti tim pravcem.

Knjiga D. Petkovića *Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela vinkovačkog kraja* izašla je kao 3. svezak niza *Acta musei Cibalensis* (odnosno kao 1. svezak nove serije toga niza) Gradskog muzeja Vinkovci. U tom su nizu ranije objavljene knjige *Arheološka iskopavanja na području Vinkovačkog muzeja* (1966.) Stojana Dimitrijevića i *Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu* (1970.) Nives Majnarić-Pandžić, te njezino izdanje predstavlja ujedno i oživljavanje ovog niza nakon dužeg vremenskog prekida.

U knjizi *Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela vinkovačkog kraja* obrađuju se, kako nam i sam njen naslov govori, srednjovjekovna naselja u sjeverozapadnom dijelu vinkovačkog kraja. Autor pod pojmom vinkovački kraj podrazumijeva onaj dio Vukovarsko-srijemske županije koji je, u višemanež istim granicama, činio posebnu teritorijalnu jedinicu od zadnje četvrtine 19. stoljeća i koji se je do novog teritorijalnog ustroja Republike Hrvatske iz 1992. nalazio u sastavu općine Vinkovci. Područje kojim se bavi, autor je u podnaslovu točnije odredio navodeći današnje općine koje ga čine (Stari Mikanovci, Vođinci, Ivankaovo, Andrijaševci, Markušica, Tordinci, Nuštar te grad Vinkovci). Neka od srednjovjekovnih naselja, o kojima je riječ, postoje i danas (kao npr. Ivankaovo, Stari Mikanovci, Vođinci, Jarmina, Korođ, Tordinci, Nuštar, Cerić), dok su druga nestala tijekom ranog novog vijeka odnosno razdoblja ratova protiv Osmanlija (npr. *Hrvati, Radovanci, Herman, Baćino, Leva). Tijekom srednjega vijeka to je područje ulazilo u sastav Vukovske županije.

Nakon uvodnog poglavlja naslovljenog *Umjesto predgovora i uvoda (prostor, vrijeme, ciljevi, metodologija, izvo-*

ri, rezultati i zahvale) (str. 9-20) u kojem određuje područje kojim se u radu bavi, govori o srednjovjekovnoj Vukovskoj županiji, njezinim granicama, naseljenosti, vrstama i veličini naselja, demografskim promjenama i crkvenoj organizaciji (župama) na tom području tijekom srednjeg vijeka, te dosadašnjim povijesno-topografskim istraživanjima ovoga prostora, kao ciljevima svoga istraživanja, metodologiji i vrelima kojim se koristio, Petković je pristupio obradi pojedinih naselja i posjeda.

Prvo poglavlje posvećeno je posjedu *Hrvati (str. 21-32), a potom slijede poglavlja: *Markušica i Čeretinci* (str. 33-34), *Rožd* (str. 35-38), *Posjed i distrikt Ivankaovo* (str. 39-53), *Radovanci*, **Sv. Martin (Martinci)*, **Črnovac i Novoselci* (str. 54-58), **Hrapkovo i Križevci (Keresztúr)* (str. 59-68), «*U potrazi za Palinom*» (str. 69-78), *Andrijaševci* (str. 79-82), *Jarmina, Borinci i *Jakobovci (Jakovci)* (str. 83-89), «*Svetoilijska područna sela s lijeve strane Bosuta*» (str. 90-99), *Gorica (Hegyháza)*, **Miljanovac i Tomaševci* (str. 100-104), *Gaboš i Ostrovo* (str. 105-114), **Deškoveci*, **Gat i *Miholjanci* (str. 115-123), *Korođ (Kórógy) i Seč (Szécs)* (str. 124-137), *Herman, Baćino i Antin* (str. 138-157), *Tord* («*Velika Torda*» - *Klisa*) i *Tordinci (Tordafalva)* (str. 158-177), **Leva* (str. 178-181), *Nuštar* (str. 182-201), *Cerić, Mari(ji)nci, Mikola, *Lidrovci i *Hasađ* (str. 202-222), *Središnji Újlak ili Szentszalvátor* (str. 223-239), «*Svetoilijska područna sela s desne strane Bosuta*» (str. 240-244), *Sv. Ilija (Vinkovci)* (str. 245-253). Za svako naselje autor nastoji utvrditi njegov točan položaj, a donosi i pregled podataka koji su o pojedinom naselju sačuvani i koji su, nažalost, relativno oskudni. Osim toga, autor se bavio i vlasnicima navedenih naselja/posjeda tijekom srednjeg vijeka, a u rad je uključio i rodoslovlja važnijih obitelji koje su se javljale kao posjednici na ovom području.

Probleme ubikacije pojedinih naseља autor je nastojao riješiti komparacijom više vrsta izvora: srednjovjekovne diplomatske građe koja donosi imena srednjovjekovnih naselja i podatke o prostornim relacijama, posjedovnim odnosima i genealogiji obitelji koje su držale navedene posjede, ranonovovjekovnih popisa iz osmanlijskog i postosmanlijskog razdoblja, kartografskih izvora nastalih od 18. stoljeća do danas (vojne, topografske, katastarske karte itd.), te rezultata arheoloških istraživanja (posebnu važnost imali su pritom podaci o arheološkim lokalitetima i nalazima iz neobjavljene dokumentacije Arheološkog odjela Gradskog muzeja Vinkovci). Autor se je u svom radu služio relevantnom literaturom, i to kako hrvatskom (S. Pavičić, S. Andrić, J. Bösendorfer, J. Brunšmid), tako i mađarskom (P. Engel). Pritom posebno istaknuto mjesto zauzima rad mađarskog povjesničara Pála Engela posvećen naseljima Vukovske županije, zasad neobjavljen.

Tekst dopunjuje i niz karata i drugih likovnih priloga objavljenih na sedamdesetak stranica na kraju knjige (str. 273-350). Osim toga, u knjizi nalazimo i riječ recenzenta (str. 7), opširni sažetak na engleskom jeziku (str. 255-267), izbor iz literature i zbirki izvora (str. 269-271), popis korištenih kratica (str. 272) i kartografskih izvora (str. 274), te bilješku o autoru (str. 351). Nažalost, knjiga nije opremljena kazalom osoba i mjesta, što bi dodatno olakšalo njezino korištenje.

Na kraju treba istaknuti da je u svom radu autor došao do novih rješenja u pitanjima ubikacije srednjovjekovnih naselja i posjeda vinkovačkog kraja te ispravio i neke netočnosti u mišljenjima dosada prisutnim u literaturi. Vrijedan je i njegov doprinos genealoškim istraživanjima, iako ovdje treba napomenuti da bi ovaj dio rada bio potpuniji da je uključio još neke postojeće relevantne radove, prije svega genealogije koje u

CD izdanju svoga djela *Magyarország világi archontológiája 1301-1457* (Budimpešta, 2001.) donosi P. Engel. No, u svakom slučaju knjiga D. Petkovića *Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela vinkovačkog kraja* daje značajan doprinos proučavanju srednjovjekovne prošlosti Slavonije. Posebnu važnost daje joj i činjenica da će ovaj rad poslužiti i drugim istraživačima slavonskog srednjovjekovlja pružajući im podatke koji mogu predstavljati osnovu za dalja istraživanja. Osim toga, podaci koje nalazimo u knjizi mogu pomoći, što je i autorova želja, i u praktičnim pitanjima, npr. u prostornom planiranju, osmišljavanju turističke ponude ili brizi o zaštiti baštine.

Marija Karbić

Ivan ĆOSIĆ-BUKVIN: *Šokci u spačvansko-bosutskom međurječju* (Vrbanja: vlastita naklada, 2006.), 101 str.

Ivan Ćosić-Bukvin (rođen u Vrbanji 1954.) pučki je pisac koji je objavio više knjiga i članaka iz lokalne povijesti, etnologije i književnosti. Zavičajna prošlost je njegova amaterska preokupacija u cilju da obradi i istraži mnoge zanimljive i vrijedne teme kojima se profesionalni povjesničari ne stignu baviti ili nisu u fokusu njihova zanimanja. Ćosićev interes su njegovo rodno selo, njegovi ljudi, događaji koji bi bili zaboravljeni da nije takvih zaljubljenika u prošlost i povijest svojeg zavičaja. Tako se Ćosić pridružuje onim pučkim piscima, povjesničarima amaterima u istočnoslavonskom kraju koji svojim nesebičnim radom, samo iz ljubavi prema svojem zavičaju,

pridonose boljem poznavanju regionalne historiografije, a slijedom toga i nacionalne.

Poticaaj da se posveti temi Šokci i Šokadija autor je našao u činjenici da se o njoj malo zna, a pogotovo ako je riječ o spačvansko-bosutskom međurječju, prostoru između rječice Spačve i Bosuta koji se dijelom naziva i Cvelferija, prema broju 12. drenovačke kompanije 7. brodske pješačke pukovnije. Danas to područje graniči s Vojvodinom, Srbijom i u sastavu je Vukovarsko-srijemske županije.

Ćosićeva knjiga je opsega 103 stranice s dva osnovna poglavlja: "Šokci kroz povijest" (17-32) i "Šokci u Međubosuču" (33-50). Prilozi, zemljovid nalaze se od 53. do 95. str., a zatim se navode izvori i literatura te bilješka o autoru (96-99). Uz pomoć sponzora autor je knjigu tiskao u vlastitoj nakladi i u 500 primjeraka.

U Proslovu (13-16) Ćosić navodi najvažnije autore koji su se bavili složenom etnogenezom Šokaca nastojeći odgovoriti na pitanje tko su, odakle su, ili su autohtoni na prostorima na kojima danas žive, a to znači u Slavoniji, Srijemu, Baranji, Bačkoj, bosanskoj Posavini, u Mađarskoj i u nekoliko sela u Rumunjskoj. O svemu tome Ćosić je na temelju njemu dostupne i poznate literature sačinio pregled spoznaja do kojih su došli hrvatski i srpski autori i nekolicina inozemnih koji su se u svom vremenu i iz različitih interesa bavili slojevitom povijesnom tematikom.

Za hrvatske autore tko su Šokci nema dvojbe: oni su Hrvati, katolici, podrijetlom iz Bosne odakle su u više migracija bježeći ispred Osmanlija u 16. st. prešli Savu i Dravu, a najviše ih je u Slavoniju došlo s princom Eugenom Savojskim nakon njegova vojnog pohoda u Bosnu i na Sarajevo 1697. Šokci su se sami nazivali tim imenom, smatrajući ga narodnim (hrvatskim), a i osmanlijske

vlasti u Bosni i poslije u Slavoniji jasno su razlikovali pravoslavne Vlahe i Srbe od rimokatolika Šokaca koji su uvijek isticali: "Mi smo vjere latinske."

Srpski autori, od Vuka Stefanovića Karadžića pa sve do danas, trudili su se dokazati da su Šokci Srbi katoličke vjeroispovijesti, iako ih s njima ništa ne povezuje, ni običaji ni kultura niti vjera. Svoju argumentaciju da su Šokci (i Bunjevci) Srbi jedan autor potkrepljuje tezom da "jezika bunjevačkog, jezika šokačkog filologija ne poznaje niti priznaje. Jezik kojim govore Bunjevci i Šokci jeste srpski jezik i to još najčistiji." Međutim, kaže drugi srpski autor, ako Šokci i Bunjevci i nisu Srbi, onda su poseban narod i nikako ne mogu biti dio hrvatskog naroda.

I dok srpska historiografija posrbiljuje sve što stigne pa tako i Šokce i Bunjevce, hrvatski povjesničari, zamjera im autor, kao da nisu zainteresirani za šokačku problematiku, iako zaslužuje svaku pozornost u znanstvenom, ali i u nacionalnom smislu.

Jedno od pitanja kojim su se autori osobito bavili jest podrijetlo imena Šokac. O tome postoji više teorija, ali ni jedna nije općeprihvaćena.

Na primjer, Andrija Torkvat Brlić misli da se ovo ime može dovesti u vezu s načinom križanja, cijelom šakom, pa otuda Šokac. Ferdo Šišić osporava ovakvo objašnjenje jer bi se Šokci onda zvali Šakci. Ljudevit Vidaković drži da se naziv Šokac nalazi u korijenu albanske riječi "shqa" (ška) koja označava Slavene uopće. Jedan srpski autor tumači naziv Šokac po nekoj balkanskoj planini Šok dodajući nastavak -ac. Milenko Jovanović, također srpski autor, pretpostavlja da je u staroj Raškoj postojala skupina podložnika nekog Šoka, koji je mogao biti Srbin ili Albanac, prozvana Šokcima. Postoje i druge teorije ili objašnjenja za naziv Šokac, a vjerojatno će se pojaviti i nove koje će pokušati

odgonetnuti podrijetlo i značenje ovog zagonetnog imena neodvojivog od hrvatskog nacionalnog bića.

Kada piše o Šokcima u Međubosuću, autor tvrdi, odnosno pretpostavlja, da oni vuku "korijene od srednjovjekovnih katolika Slavonaca (Slovinaca), zatim međubosutskih patarena, tj. bogumila, te zasigurno dio od poturčenog pridošlog stanovništva Bosne i Srijema... a poglavito od onih Šokaca doseljenih od 1687. do 1739. godine..." Zaključuje da su Šokci u Međubosuću i općenito "jedan od najstarijih (i najčišćih) dijelova hrvatskog naroda uopće."

Ćosićeva knjiga "Šokci u spačvanško-bosutskom međurječju" u stvari je pregled rezultata dosadašnjih istraživanja, uz neka autorova zapažanja, o Šokcima i Šokadiji. Taj rad, temeljen na literaturi, a dijelom i na objavljenim izvorima, autor je podigao na razinu znanstvene akribije što će budućim istraživačima znatno olakšati put i uvid u zanimljivu, intrigantnu šokačku problematiku.

Ivan Jelić

500 godina ergele Đakovo, ur. Tomislav Nemet (Đakovo: Državna ergela lipicanaca, 2006.), 272 str.

Đakovačka se ergela lipicanaca s pravom najčešće ističe kao jedan od najprepoznatljivijih simbola grada Đakova i jedan od temelja na kojima se gradi turistička ponuda ovoga grada (pored nje to su svakako i katedrala Sv. Petra, poznatija kao Strossmayerova katedrala, te turističko-kulturna manifestacija Đakovački vezovi). Uzgoj konja u Đakovu bilježi višestoljetnu povijest, i poznato je da je

još 1374. godine tadašnji bosanski ban Tvrtko, prigodom svoje u Đakovu upriličene ženidbe, darovao bosansko-đakovačkom biskupu Petru deset arapskih kobila i jednog pastuha. Godine 1506. prvi se put, za biskupa Mije Keserića, izrijeком spominje i ergela, i ova se godina uzima kao početna u organiziranom uzgoju konja u Đakovu.

Potonjih pet stoljeća uzgoja ispresijecano je brojnim uzletima i padovima, bolestima i ratovima kojih nisu bili pošteđeni ni konji, a također i stoljeće i pol dugom osmanskom vladavinom. Godine 1806., odnosno točno tri stotine godina po prvom spomenu ergele, u Đakovu su privremeno bili smješteni lipicanci iz carske ergele u Lipici. Ovi su konji povučeni u Đakovo kako bi ih se zaštitilo od prodiruće Napoleonove vojske, i zadržani su ovdje tek godinu dana, što je ipak bilo dovoljno za početak uzgoja ove plemenite pasmine u đakovačkoj biskupijskoj ergeli.

Na taj su se način sretno poklopila dva značajna datuma, i protekle se godine navršilo pet stotina godina Ergele i dvije stotine godina uzgoja lipicanaca, što je u Đakovu obilježeno brojnim priredbama. Najveći dio svoje povijesti, sve do svršetka Drugoga svjetskog rata, kada je nacionalizirana, Ergela je bila u sastavu biskupijskog vlastelinstva, a od 1997. godine u cijelosti prelazi pod državnu skrb i nosi naziv Državna ergela lipicanaca Đakovo. U slavljeničkoj godini Ergela djeluje na dvije lokacije (Pastuharna u središtu grada i Ivandvor na kojemu je, nekoliko kilometara izvan grada, smješteno matično stado) i skrbi za 220 konja.

Povodom dviju okruglih obljetnica objavljena i bogato opremljena, dvojezična (usporedni tekst na hrvatskom i engleskom jeziku) fotomonografija. Nakladnik ovog izdanja je Državna ergela Đakovo, urednik je Tomislav Nemet, a glavni i odgovorni urednik Pavo Sabol-ski, sadašnji ravnatelj Ergele.

Najveći dio knjige čine umjetničke fotografije Marina i Domagoja Topića, na kojima su uhvaćene plemenitost i ljepota lipicanaca u različitim dobima dana i u svim godišnjim dobima. Tekstualni i manji dio knjige otvaraju uvodne riječi biskupa đakovačkog ili bosanskog i srijemskog monsijora Marina Srakića (Riječ biskupa) i ravnatelja Ergele Pave Sabolskog (Uvodna riječ Ravnatelja), nakon čega slijedi sedamnaest tekstova različite tematike i različitog opsega, potpisanih od strane devet autora.

Povijesni pregled razvoja Ergele do 1945. godine daje Andrija Šuljak (Uzgoj konja na imanju bosansko-đakovačkih biskupa), na što se nastavlja pregled razdoblja od 1945. do danas (Povijest uzgoja konja na Ergeli Đakovo od II. svjetskog rata do danas), autori kojega su Mato Čačić, Josip Ljubešić, Martin Matasović i Tomo Rastija. Isti autorska četvorka potpisuje također i devet stručnih članaka (Lipicanska pasmina, Linije i rodovi, Lipicanac u Hrvatskoj, Izgradnja i značajke hrvatskog lipicanca, Način označavanja – žigovanja, Tradicija uzgoja, Utjecaj domovinskog rata na uzgoj lipicanaca, Zaprežni šport, Hrvatski savez uzgajivača konja lipicanske pasmine – HSUL), a Mato Čačić također i samostalno potpisuje jedan rad (Organizacija i stanje uzgoja lipicanaca u Hrvatskoj). Ivan Kuna piše o športu kao važnom segmentu uzgoja i posebno se osvrće na uspjehe konjičkog športa u Đakovu (Konjički šport i športski nastupi đakovačkih lipicanaca), dok je urednik knjige Tomislav Nemet autor dva teksta u kojima progovara o konjima kao trajnoj umjetničkoj inspiraciji (Konji u umjetnosti), odnosno donosi opis svečanosti kojom su 9. rujna 2006. obilježene obljetnice Ergele (Obilježene obljetnice Ergele). Slobodnije je forme tekst Mladena Trnskog koji nadahnuto piše o lipicanima, Đakovu i Slavoniji (Povijest u grivi), a ravnatelj Pavo Sabolski je autor posljednjeg teksta u monografiji, u kojem se daje kraći pregled prošlosti Ergele, uz

pogled u budućnost koja donosi izgradnju nove suvremene jahaonice i obećava nova vrijedna postignuća (Državna ergela lipicanaca i njezin razvoj).

Tekstovi su pisani bez bilješki, a svi koje zanima nešto više mogu se poslužiti skupnim popisom literature objavljenim na kraju knjige.

Pored umjetničkih fotografija Marina i Domagoja Topića, u knjigu su uvršteni i faksimili rodoslovlja lipicanaca i pretnimci starih fotografija iz Fotoarhiva Đakovačke i Srijemske biskupije te ergelskog Fotoarhiva. Tridesetak objavljenih fotografija daje knjizi dodatnu vrijednost, osobito stoga što jedan dio njih ranije nije bio objavljan. Neke od ovih fotografija su stare i stotinu godina, a najstarija je snimljena prije otprilike stotinu i pedeset godina.

Na kraju se kao zanimljivost može istaknuti da se u ovoj knjizi također navode i zasluge biskupa Ivana Krapca (biskup od 1910. do 1916. godine), koji je 1912. godine na po njemu nazvanom Ivandvoru, dao podignuti nove staje i stanove za ergelske radnike. Nisu to jedina pozitivna postignuća iz godina Krapčeva kratkotrajnog biskupovanja, ali je on ipak, slobodno se to može reći, i danas gotovo posve zaboravljen, čemu je zasigurno kumovalo i to što Krapac naslijedivši Strossmayera nije naslijedio i njegovo političko opredjeljenje. Objavljena je također i ranije neobjavljivana fotografija koja prikazuje sprovod ovog biskupa, odnosno pogrebnu kočiju s upregnutim četveropregom bijelih lipicanaca.

Zaključno možemo reći da je fotomonografija *500 godina ergele Đakovo* pridonijela dostojnom obilježavanju značajnih obljetnica đakovačke Ergele i da svakako može izazvati zanimanje prvenstveno zaljubljenika u konje i onih koji će posjetiti Ergelu, što je zacijelo i bila osnovna namjera izdavača ove knjige.

Branko Ostajmer

Pilar: Časopis za društvene i humanističke studije, sv. I, br. 1 (Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2006.), 183 str.

Nedvojbena karakteristika suvremenih istraživanja na polju društvenih i humanističkih znanosti svakako je interdisciplinarnost. Pojava je to bez koje je svako istraživanje na spomenutim znanstvenim područjima nezamislivo, a takva ocjena pogotovo vrijedi u našem vremenu. Jednostavno, bez širokog uvida u različite aspekte društvene stvarnosti, a što je, naravno, predmetom istraživanja brojnih društvenih i humanističkih znanosti (naravno, ne samo njih), danas je praktički nemoguće ozbiljnije se posvetiti istraživanju bilo kojeg segmenta tako slojevitog i, zapravo, kompleksnog, pojma kao što je društvo. Važan doprinos napretku u tom smislu učinjen je potkraj prošle godine. Naime, tada je svjetlo dana ugledao novi časopis na hrvatskom, ali i širem području. Riječ je o prvom broju *časopisa za društvene i humanističke studije* kojega je njegov nakladnik – Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – naslovio *Pilar*.

Nekoliko je razloga uvjetovalo pojavu i odabir imena ovoga časopisa. U skladu s osnovnom odrednicom (časopis za društvene i humanističke studije), namjera je pokretača bila upozoriti na «općedruštvenu i dugoročnu relevantnost tih dviju skupina znanstvenih interesa», ali i na, podrazumijeva se, njihovu istinsku koherentnost i interakciju tj. na samo naizgled postojeći problem nazočnosti njihove međusobne različitosti. Također, pokretači su se i na temelju zaista općeraširenoga, ali i dobrim dijelom već uvelike potvrđenoga nesnalaženja u vrijednosnim orijentacijama, tj. «lagodnosti rješenja koja se nameću logikom slijepa tehnološka razvoja» odlučili na

ovaj izdavački pothvat. Ime je časopis dobio po poznatome hrvatskome pregau niza društvenih i humanističkih znanosti te upravo jednom od najznačajnijih hrvatskih *interdisciplinaraca* – dr. Ivi Pilaru. Treba spomenuti da je upravo činjenica obilježavanja petnaestogodišnjice djelovanja Instituta društvenih znanosti (2006.), koji nosi njegovo ime, poslužila kao zgodan motiv za pokretanje ovog časopisa. Posve u skladu s iznesenim općim odrednicama ovog časopisa predviđa se njegova afirmacija upravo na polju interdisciplinarnog tematiziranja *pilarovskih* tema poput «tema identiteta, modernizacije i europeizacije, s motrišta relevantnih znanstvenih disciplina [...] za problematiku prava, geopolitike, demografije, lingvistike, psihologije, sociologije, za pitanja umjetnosti [...] i probleme gospodarstva [...], komunalne politike, filozofije, povijesti [...], za pomoćne povijesne znanosti [...], ali i filozofiju povijesti, religiologiju, kulturologiju, ekologiju, arheologiju, nutricionizam itd.» (7.). U smislu unutarnjeg uređenja časopisa treba reći da je predviđen za objavljivanje znanstvenih i stručnih radova, polemika, recenzija, informacija, zanimljivosti s polja šire društvene kronike i dr. Smatram da treba pohvaliti pokretače časopisa jer je predviđeno i *međunarodno* izdanje časopisa (s radovima na engleskom i drugim svjetskim jezicima, prije svega onim srednjoeuropskim) što u hrvatskim uvjetima, uz časne iznimke, predstavlja pravi raritet.

Šire čitateljstvo će najviše svakako zanimati središnji dio novog časopisa naslovljen *Rasprave*. On počinje s kraćim radom Srećka Lipovčana naslovljenim *Dr. Ivo Pilar (1874.-1933.): Život i djelo (Nacrt)* (11.-19.). Posve je jasno da se radi o kratkom pregledu života i djelovanja Ive Pilara, a može se lako pretpostaviti da se Lipovčan očigledno vidi i kao budući autor opsežne studije o Pilaru. Uostalom, on i primjećuje da hrvatska historiografi-

ja (ali, ne samo ona) sve više osjeća nedostatak ili manjak biografskih djela, a u konkretnom slučaju – slučaju Pilar – s pravom, ne podcjenjujući dosadašnje napore, konstatira «da smo na početku (ozbiljnog) puta» (13.). Mnogo je opsežnija sljedeća rasprava koju je autor – Stjepan Matković – naslovio *Ivo Pilar i Robert W. Seton-Watson (Dva pogleda na južnoslavensko pitanje)* (21.-46.). U radu autor zapravo komparira poglede ove dvojice važnih javnih radnika i izvrsnih poznavatelja prilika na *slavenskom jugu* o južnoslavenskom pitanju kao najvažnijem pitanju europskog jugoistoka do 1918. Englez Robert W. Seton-Watson, jedna od «najkompetentnijih osoba u pogledu poznavanja prilika na jugoistoku Europe» (30.), bio je stajališta da je potreba za južnoslavenskom državnošću nužnost i to u okviru Austro-Ugarske Monarhije (barem do izbijanja Prvog svjetskog rata), ali, naravno, s bitnim povećanjem prava, prije svega, slavenskih naroda te odmakom od njemačkog Reicha. Bio je zagovornik trijalizma. Pilarovi napori išli su u smjeru afirmacije hrvatske državnosti, nasuprot hrvatsko-srpskoj integraciji, a hrvatsku budućnost vidio je u okviru Dvojne Monarhije. Seton-Watsonu je ponajviše zamjerao nepoznavanje svesrpske tj. velikosrpske ideje te prijemljivost te ideje u redovima hrvatskih Srba. Rasprava Jure Krište, naslovljena *Ivo Pilar i suvremena hrvatska geopolitika* (47.-60.), razmatra Pilarova geostrateška razmišljanja o Hrvatskoj i hrvatskim zemljama, inače jednoj od njegovih omiljenih tema. Hrvatske zemlje Pilar je dijelio u tri sastavna dijela – geopolitičke cjeline – *Panonska ravnica, Bosna i Hercegovina* te *Dalmacija, Istra i Hrvatsko primorje*, a sveukupno gledajući, u odnosu na srednjoeuropski prostor držao ih je graničnim. Hrvatsku budućnost vezivao je za Dvojnu monarhiju, a preporučavajući vladajućim krugovima Monarhije zadovoljenje hrvatskih interesa, između ostalog i radi uspješnijeg otpora srbijan-

skom imperijalizmu s istoka, smatrao je da radi i na polju produžetka njezine, tada, ozbiljno ugrožene dugovječnosti. Zanimljivo je da autor Pilaru, u određenom smislu, zamjera malodušnost te ga svrstava u krug onih «koji nisu mogli zamisliti da bi Hrvati mogli imati suverenu i samostalnu državu» (57.). Slovenski povjesničar Andrej Rahten raspravlja o srednjoeuropskim pogledima slovenske političke misli. Autor, u raspravi naslovljenoj *Ideja Srednje Europe u slovenskoj političkoj misli* (61.-68.), drži da je slovenska srednjoeuropska orijentacija, zapravo, bila sredstvo u službi konačnog dovršetka slovenske nacionalne afirmacije te nacionalnog očuvanja. Ustalom, u istu svrhu i to dvaput, poslužila je i ona jugoslavenska/južnoslavenska. Pilara je zanimala i pojava Crkve bosanske tj. bogumilstva. O njegovim pogledima na tu problematiku raspravlja Zlatko Matijević u raspravi naslovljenoj *Dr. Ivo Pilar i problem Crkve bosanske («bogumilstvo»)* (69.-81.). Matijević iznosi Pilarevo shvaćanje bogumilstva kao čisto hrvatskog pokreta koji je, paradoksalno, zaslužan za stvaranje bosanske države pa čak i «bosanskog separatizma». No, takve postavke uklapale su se u Pilareva geostrateška razmišljanja o hrvatskim prostorima, iako su, prema Pilaru, spriječila nastanak jedinstvenog hrvatskog geopolitičkog prostora. O navedenoj problematiki Pilar nije iznio svoje konačno mišljenje zbog nenadane smrti. Zanimljivo je spomenuti da je Pilar bio pobornik iranskog porijekla vjere starih Slavena (80.). *Rasprave* sadrže i radove Vine Mihaeljevića (*Dr. Ivo Pilar i bosanski franjevci – suglasja i sporovi* [83.-95.], Mire Kolar (*Dr. Ivo Pilar i akcija za povratak punog vlasništva kućevlasnicima nad njihovim nekretninama 1920.-1923.* [97.-107.] te Krešimira Beloševića (*Dr. Ivo Pilar – prvi predsjednik Vegetarskog društva (prvi predsjednik vegetarijanskog pokreta u Hrvatskoj)* [109.-116.]). Rad Mire Kolar predstavlja Ivu Pilara kao aktivnog borca

za prava kućevlasnika koji su nakon Prvog svjetskog rata izgubili svoja vlasnička i rentijerska prava, a njegovi napori doveli su do djelomičnog poboljšanja njihovih prava. Belošević nam, s druge strane, otkriva Pilara kao vegetarijanca te dugogodišnjeg člana Vegetarskog društva, u čijem je radu sudjelovao «kao pravnik, predsjednik, odbornik, pomirbeni član» (115.). Pored središnjeg dijela časopisa – *Rasprava* – on se sastoji i od dijelova naslovljenih *Građa* (119.-144.), *Inicijative* (147.-151.), *Ocjene i prikazi* (155.-156.) te *Kronika* (169.-171.). Od navedenog bih izdvojio priјepis dviju Pilarova oporuka (141.-144.) te svojevrсни javni poziv Srećka Lipovčana za objavljivanje uvijek aktualnog središnjeg

Pilarovog djela *Južnoslavensko pitanje (Prikaz cjelokupnog pitanja)*. Također, časopis donosi i dvije važne bibliografije: onu radova *samog Ive Pilara* (173.-177.) te onu *o Ivi Pilaru* (179.-183.); prva je, u međuvremenu, nadopunjena novopronađenim Pilarovim člancima u odnosu na ranije objavljene.

Iz iznesenog je, smatram, posve vidljivo da je hrvatska znanstvena, ali i šira publika dobila nov, vrijedan i zanimljiv znanstveni časopis. Stoga pokretačima možemo samo zaželjati uspjeh u daljnjim naporima, i to prije svega u pokušaju prodora u sferu međunarodne javnosti.

Ivica Miškulin

O godišnjaku *Scrinia slavonica*

Godišnjak SCRINIA SLAVONICA objavljuje radove posvećene povijesti Slavonije (u modernom zemljopisnom značenju tog pojma), Srijema i hrvatskog dijela Baranje. Godišnjak nastoji konstituirati regionalnu slavonsku povijest kao mogući okvir sustavnog historiografskog istraživanja. Podjednako je otvoren objavljivanju temeljnih istraživačkih studija, kao i sintetskih ili preglednih radova te manjih cjelina relevantne povijesne građe. Osim toga, određeni prostor u godišnjaku posvećuje se i radovima šire teorijske i metodološke tematike, posebice ukoliko su oni relevantni i primjenjivi u konkretnom regionalnom istraživanju. Napokon, kroz prijevode članaka i prikaze knjiga nastoji se uspostaviti kontinuirano praćenje historiografskih kretanja i zanimljivijih noviteta u zemljama u neposrednom susjedstvu slavonske regije, Mađarskoj, Srbiji (Vojvodini) i Bosni i Hercegovini, jer su ti prostori tijekom minulih stoljeća neprestano bili obuhvaćeni različitim sklopovima uzajamnih veza i suodnosa pa se i interesi i rezultati njihovih modernih historiografija u znatnoj mjeri preklapaju (što ne znači da se i podudaraju), čineći neophodnom komunikaciju i uzajamno poznavanje, a poželjnom i suradnju i argumentirani dijalog.

SCRINIA SLAVONICA, annual review of the Croatian Historical Institute, Department for history of Slavonia, Srijem and Baranja, publishes contributions dealing with the history of North-Eastern Croatia, i.e. of the historical region of Slavonia (in the modern geographical sense of this term), together with Srijem and the Croatian part of Baranja. The review aims at promoting regional history of Slavonia as a meaningful frame for a productive historical research. It is open for publishing both in-depth research contributions and articles of synthesis or recapitulation, as well as editions of relevant source texts in limited selections. Besides that, a part of the review's space is dedicated to works on broader theoretical or methodological issues, primarily those applicable to specific regional research projects. Finally, articles in translation and review articles are intended to help Croatian historians in their continuous following of historiographical developments and interesting events in the countries neighbouring Slavonia, i. e. Hungary, Serbia, and Bosnia-Herzegovina. After all, these countries constitute an area which was encompassed in the course of past centuries by various structures of mutual connection and relationship. This largely common past results naturally in an overlap of interests (while not necessarily in a correspondence of results) of present-day historiographies in Croatia and the neighbouring countries, which in turn requires communication, a sharing of knowledge, cooperation and a well-founded dialogue.

*in cameram nostram intravimus et **scriniis** seu cistis nostris apertis, in quibus instrumenta seu privilegia universorum nobilium et aliorum plurimorum servabantur...*

“(...) ušli smo u našu komoru te otvorivši naše **škrinje** ili kovčege, u kojima se čuvaju listine ili povlastice svekolikih plemića i mnogih drugih...”

(Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 8 (Zagreb, 1910), 111-2, br. 100.)

Navod potječe iz povelje požeškog kaptola od 23. studenog 1305. Povelju je sastavio kaptolski lektor Dimitrije. Sadržaj povelje: kaptol izdaje prijepis svoje listine iz 1256. u vezi s posjedom Ruševa tamošnjim plemićima, sinovima Zgrabovim. Oni su svoj primjerak izvorne listine izgubili u požaru franjevačke crkve sv. Dimitrija u Požegi, u čijoj su ga sakristiji dali čuvati.

Od latinske riječi *scrinium*, u množini *scrinia*, potječe hrvatska riječ *škrinja*. U klasičnoj starini, *scrinium* je bio okrugao kovčežić ili tobolac za knjige, listove, pisma, kadšto i za posudice s miomirisima. Neki jezikoslovci dovode riječ *scrinium* u vezu s glagolom *scribere* ‘pisati’, ali ta se veza ne može smatrati dokazanom. U srednjovjekovnom latinitetu *scrinia* znači ponajprije *arhiv*, spremište pisanih dokumenata. Od tog temeljnog značenja izvode se i neka specifičnija: kraljevska kancelarija, crkvena pismohrana. Ostala izvedena značenja su: riznica, relikvijar... Porodici riječi *scrinia* pripadaju, uz ostale, ovi pojmovi: *scrinialia* ‘ono što se čuva u *škrinji*, tj. dokumenti i pisači pribor’; *scriniarius* ili *curator scriniarum* ‘skrbnik dokumenata, pisar, arhivist’; *scriniipar* ‘obrtnik koji izrađuje škrinje, škrinjar’. U kasnijim se stoljećima javlja i oblik *scrigna*, čemu odgovara hrvatska *škrinja* i kasnije *škrinja*, sa svim registarskim i regionalnim značenjskim nijansama. U govornom i pisanom jeziku, ta se riječ javlja u stalnim izrazima kao što su “škrinja od zakona” (to jest biblijski *kovčeg zavjeta*) ili “nevjestina škrinja” (s mirazom), koristi se u prenesenom smislu kao sinonim za blago (“škrinja srca”), a nosi i različita ustaljena značenja: spremište za novac i druge dragocjenosti; “mrtvački odar, sanduk, lijes”.

(A. Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae* (Leipzig, 1901), 598-599; A. Blaise, *Lexicon latinitatis medii aevi preasertim ad res ecclesiasticas investigandas pertinens* (Turnhout, 1975), 829; A. Ernout i A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, 4. izd. (Pariz, 1959), 605; Ch. T. Lewis i Ch. Short, *A Latin dictionary* (Oxford, 1984), 1648; V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, 2 sv. (Zagreb, 1975), 2: 1318; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. 15 (Zagreb, 1956), 328-9, s.v. skriña, i sv. 17 (Zagreb, 1959-62), 682, s.v. skriña.)